

บทที่ 1

บทนำ

1.1 การผ่อนคลายในแก้ว

การผ่อนคลาย (Relaxation) ในแก้ว หมายถึง กระบวนการที่แก้วปรับโครงสร้างของตัวเองในระดับอะตอม เพื่อให้อยู่ในสภาวะสมดุลใหม่ (Equilibrium state) เมื่อสภาวะแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป สภาวะแวดล้อมที่สำคัญได้แก่ อุณหภูมิ และความเค้น (Stress) ตัวอย่างเช่น เมื่อแก้วได้รับความร้อนที่อุณหภูมิหนึ่ง แก้วจะปรับตัวให้มีระดับของการประสานโครงสร้างที่เฉพาะค่าหนึ่ง หรือมีสมบัติ เช่น ความหนืด ค่าดัชนีหักเหแสง ค่าหนึ่ง

ณ อุณหภูมิสูงกว่าอุณหภูมิการเปลี่ยนสภาพเป็นแก้ว (Glass transition temperature ; T_g) ซึ่งถือว่าแก้วอยู่ในสภาพของเหลว การปรับตัวให้เกิดสมดุลทางเทอร์โมไดนามิกส์จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และช้าลงในช่วง T_g ที่อุณหภูมิต่ำกว่า T_g การปรับตัวจะเกิดขึ้นได้ยากและใช้เวลานาน ตัวอย่างเช่น เมื่อแก้วมีความหนืด (η) 10^3 Pa s เวลาที่ต้องการในการผ่อนคลาย (Relaxation time) มีค่า 10^{-9} นาที่ ในขณะที่แก้วมีความหนืด 10^{12} Pa s (ที่อุณหภูมิ T_g) ต้องการ 1 นาที่ และที่ความหนืด 10^{18} Pa s ต้องใช้เวลานานถึง 10^6 นาที่ เป็นต้น [1]

การศึกษาและติดตามพฤติกรรมการผ่อนคลาย (Relaxation behavior) เพื่อให้ได้ค่าที่ถูกต้อง จะทำการศึกษาที่อุณหภูมิ T_g ทั้งนี้ในทางปฏิบัติการหาค่า T_g ที่ถูกต้องและแม่นยำนั้นทำได้ยาก เนื่องจากเส้นกราฟความสัมพันธ์ระหว่างสมบัติของแก้วและอุณหภูมิในช่วงการเปลี่ยนแปลง (Transition range) เส้นกราฟมีลักษณะเป็นเส้นโค้ง ดังนั้นการหาค่า T_g ทำได้โดยต่อแนวเส้นตรง (Extrapolate) จากเส้นกราฟในสภาพแก้วเหลวและสภาพแก้วแข็งผ่านสัมผัส (Tangential) กับส่วนโค้งใน Transition range จุดตัดของเส้นตรงที่เกิดขึ้นจะได้ค่า T_g ของแก้วชนิดนั้น ในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการศึกษาการผ่อนคลายจะศึกษาเป็นช่วงอุณหภูมิ $T_g \pm 30^\circ\text{C}$ ถึง $T_g \pm 50^\circ\text{C}$ (Transition range) ซึ่งถือว่าเป็นช่วงอุณหภูมิที่เหมาะสมในการศึกษาและติดตามพฤติกรรมการผ่อนคลาย และสามารถทำให้แก้วเกิดโครงสร้างผ่อนคลาย (Structural relaxation) หรือสมดุลได้ [2]

การศึกษา Structural relaxation สามารถศึกษาได้จากการวัดค่าดัชนีหักเห ความหนาแน่น แรงเค้นที่เหลืออยู่ในแก้ว (Residual stress) , ปริมาตร , ค่าคงที่ไดอิเล็กทริก , ความหนืด โดยค่าเหล่านี้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างของแก้ว ในการทดลองเมื่อทำการวัดค่าดัชนีหักเหของแก้วที่อุณหภูมิกำลังเทียบกับเวลา จนกระทั่งได้ค่าดัชนีหักเหคงที่และระยะเวลาของการผ่อนคลายที่แสดงเป็น Refractive

index-time curve จากความสัมพันธ์ดังกล่าว เมื่อทำการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิในการศึกษาพบว่า ค่าดัชนีหักเหและระยะเวลาการผ่อนคลายจะเปลี่ยนแปลงไป จึงเห็นได้ว่าการมีโครงสร้างสมดุลของ แก้ว ณ อุณหภูมิหนึ่งย่อมมีค่าดัชนีหักเหและระยะเวลาการผ่อนคลายเฉพาะที่อุณหภูมินั้น นอกจากนี้ถ้าทำการวัดค่าตัวแปรอื่น ๆ ผลที่ได้จะปรากฏในลักษณะทำนองเดียวกัน [3]

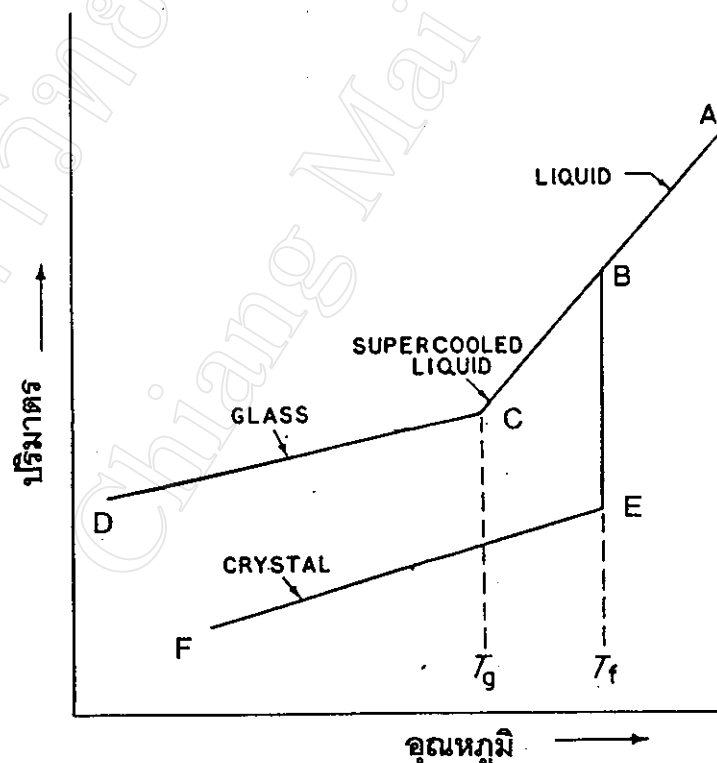
การผ่อนคลายเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน เนื่องจากประกอบไปด้วยกลไกการผ่อนคลายหลาย กลไกที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ซึ่งศึกษาและอธิบายด้วยเหตุผลทางเทอร์โมไดนามิกส์ และ จลนพลศาสตร์ เพื่อให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของแก้วจนกระทั่งถึงจุดสมดุล ทั้งนี้การตอบสนองต่อ สภาวะที่มากระทำที่แตกต่างกัน เป็นผลทำให้ความเร็วในการตอบสนองแตกต่างกัน ซึ่งอุณหภูมิในช่วง T_g เป็นช่วงที่เหมาะสมในการติดตามพฤติกรรมของการผ่อนคลาย และสมบัติที่ไวต่อการเปลี่ยนแปลง คือ ค่าดัชนีหักเห (Refractive index ; n) โดยค่า n เป็นฟังก์ชันกับอุณหภูมิ และ เวลาที่ใช้ใน การทำให้เสถียร (Stable) หรือการอบแก้ว (Annealing) และขึ้นกับอัตราการเย็นตัว (Cooling rate) กลายมาเป็นแก้ว ดังนั้นในการศึกษาพฤติกรรมของการผ่อนคลายผ่านค่า n จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งใน การออกแบบกราฟการอบแก้วและกราฟอัตราการเย็นตัวลงที่แน่นอน รวมถึงการปรับค่า n ระหว่าง การผลิตแก้ว โดยเฉพาะใน Optical glass ต่าง ๆ [3]

1.2 การเกิดแก้วและการแปรเปลี่ยนสภาพเป็นแก้ว

1.2.1 การเกิดแก้ว (Glass formation)

แก้วเป็นวัสดุแข็งที่เกิดจากการหลอมเหลวของส่วนผสม ครั้นเมื่อเย็นตัวลงอย่างรวดเร็วจะทำให้ เกิดการแปรเปลี่ยนสภาพเป็นของแข็งโดยปราศจากผลึก ในเรื่องนี้สามารถติดตามได้จากการปฏิบัติงานในขั้นตอนต่างๆ นับตั้งแต่ส่วนผสมของวัตถุดิบถูกหลอมละลายอย่างสมบูรณ์ที่อุณหภูมิประมาณ 1450°C ต่อไปเป็นขั้นตอนปล่อยน้ำแก้วเหลว (Molten glass) ออกจากเตาหลอม จนมีความหนืด ระดับหนึ่งที่สามารถป้อนออกจากเครื่องป้อน (Feeder) ทำให้เป็นหยดแก้ว (Gob) เพื่อปล่อยลงใน แบบพิมพ์โลหะในการขึ้นรูป ซึ่งค่าความหนืดของแก้วขณะที่ถูกหยดลงในแบบพิมพ์อยู่ในระหว่าง $10^{3.5} - 10^4 \text{ Pa s}$ หรือเรียกว่าช่วงทำงาน (Working range) ครั้นเมื่อรูปร่างของแก้วภายในแบบพิมพ์ เกิดขึ้นเรียบร้อยแล้วจะด้วยวิธีการเป่า (Blowing) หรือการอัด (Pressing) ก็ตาม ซึ่งขณะนั้นแก้วยังมี อุณหภูมิสูงในช่วง $1000 - 1200^{\circ}\text{C}$ จากนั้นปล่อยให้แก้วมีอุณหภูมิลดลงผ่านจุดอ่อนตัว (Softening point) โดยทั่วไปเป็นอุณหภูมิในช่วง $715 - 750^{\circ}\text{C}$ ซึ่งเป็นอุณหภูมิที่แก้วสามารถรักษารูปร่างไว้ได้ และแก้วมีความหนืด $10^{7.5} - 10^8 \text{ Pa s}$ จึงสามารถนำผลิตภัณฑ์แก้วออกจากแบบพิมพ์ได้ สภาพการมี รูปร่างคงที่อยู่ได้ของผลิตภัณฑ์แก้ว ณ จุดอ่อนตัวนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการทำแก้ว และที่เป็นจุดที่ แก้วเริ่มพยายามจัดโครงสร้างภายใน จากนั้นเมื่อแก้วมีอุณหภูมิลดลงเข้าสู่ช่วงอุณหภูมิและมีความ

หนืดเหมาะสม (Transition range) เพื่อปรับโครงสร้างให้เกิดความสมดุลหรือมีสภาพเสถียรของโครงสร้าง โดยจะมีอุณหภูมิที่สำคัญที่เรียกว่าจุดอบแก้ว (Annealing point) ที่มีอุณหภูมิประมาณ 560°C และมีความหนืดในช่วง $10^{13} - 10^{13.4} \text{ Pa s}$ เมื่ออุณหภูมิลดลงจนถึงอุณหภูมิการแปรเปลี่ยนสภาพเป็นแก้ว (T_g) ซึ่งถือว่าเป็นอุณหภูมิที่ของเหลวกลายเป็นแก้วโดยสมบูรณ์โดยมีอุณหภูมิประมาณ 540 ถึง 550°C และมีความหนืด $10^{13} - 10^{14} \text{ Pa s}$ ทั้งนี้แก้วแต่ละชนิดจะมีค่า T_g แตกต่างกันไป หรือแม้แต่เป็นแก้วชนิดเดียวกันแต่ถูกกระทำด้วยความร้อนที่แตกต่างกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตราการเย็นตัว ส่งผลให้แก้วนั้นมีค่า T_g ที่แตกต่างกันได้ อย่างไรก็ตามจุด T_g นี้มีความสำคัญในกระบวนการเกิดแก้วที่ผู้ผลิตแก้วจะต้องทราบค่านี้และให้ความเอาใจใส่ต่อการทำงาน ต่อจากนั้นเมื่ออุณหภูมิลดลงอีกประมาณ $30 - 50^{\circ}\text{C}$ แก้วจะเข้าสู่ความคงที่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่างๆภายในเกิดขึ้นได้น้อยมากหรือแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลง เรียกอุณหภูมินี้ว่าจุดเครียด (Strain point) ที่มีอุณหภูมิประมาณ 500°C และมีความหนืดประมาณ $10^{14.5} \text{ Pa s}$ ครั้นเมื่ออุณหภูมิลดลงถึงอุณหภูมิต้องจะได้แก้วที่มีความแข็ง ใส ไม่แตกร้าว [4] ทั้งนี้หลักการเกิดแก้วโดยทั่วไปที่ใช้อธิบายให้เกิดความเข้าใจแสดงในรูปที่ 1

รูป 1 แสดงการเกิดแก้วที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิกับปริมาตร [5]

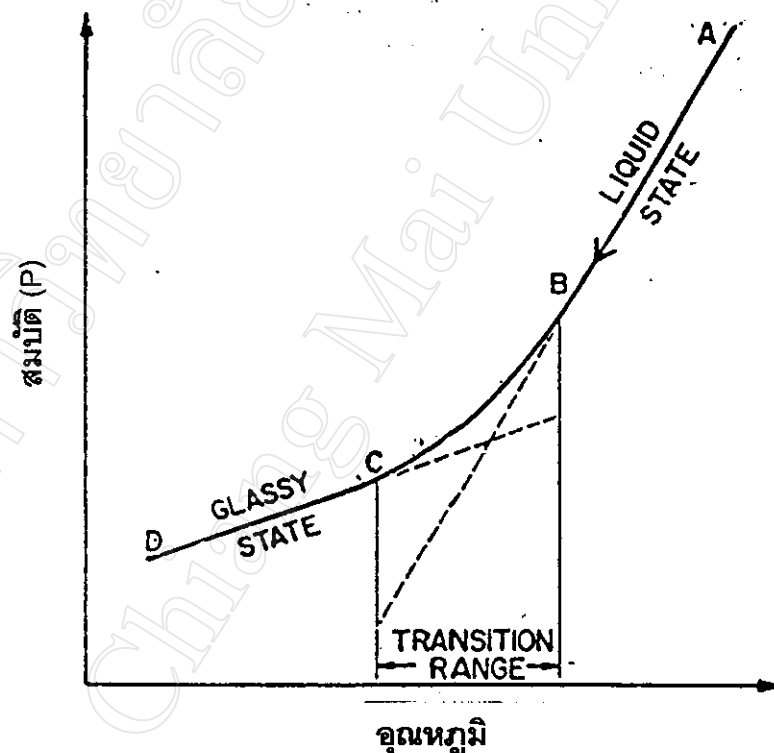
ตามรูป 1 เมื่อจุด A คือแก้วในสภาพหลอมเหลวอย่างสมบูรณ์ที่อุณหภูมิสูง เมื่อแก้วมีอุณหภูมิลดลงด้วยอัตราการเย็นตัวหนึ่งๆ แก้วจะมีปริมาตรลดลงโดยช่วงแรกปริมาตรลดลงอย่างรวดเร็วตามจุด ABC โดยที่จุด B เรียกว่าจุดเยือกแข็ง (Freezing point ; T_f) หรืออาจเรียกว่าจุดหลอมตัว (Melting point ; T_m) ซึ่งเป็นจุดที่แก้วเหลวกลายเป็นของเหลวในสภาพที่เรียกว่า Supercooled liquid การลดอุณหภูมิลงในแนว ABC นี้ถือว่าการลดอุณหภูมิลดอย่างรวดเร็วและจะผ่านจุดที่สำคัญคือ จุดอ่อนตัว (T_g) จุดอบแก้ว (T_g) จนมาถึงจุด C ที่เป็นจุดแปรเปลี่ยนสภาพเป็นแก้ว (T_g) ต่อจากนั้นจะเห็นได้ว่าการลดลงของปริมาตรน้อยลงทั้งๆ ที่อัตราการเย็นตัวยังคงเดิม ทำให้ลักษณะของเส้นกราฟ CD มีความชันลดลง ทั้งนี้ช่วง CD จะผ่านจุดเครียด (T_{sc}) เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากแก้วได้เข้าสู่การแข็งตัวโดยสมบูรณ์ ดังนั้นเส้นกราฟ ABCD จึงแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ABC และ CD โดยมีจุด C เป็นจุดต่อระหว่าง 2 ส่วนนี้ ซึ่งเป็นจุด T_g ของแก้วนั่นเอง ทั้งนี้ในทางปฏิบัติแล้วการปรากฏจุด C หรือจุด T_g ที่ชัดเจนนั้นเกิดได้ยาก แต่จะพบว่าในช่วงตั้งแต่ต่ำกว่าจุดอ่อนตัวจนถึงจุดเครียด จะได้กราฟการเปลี่ยนแปลงปริมาตรเป็นเส้นโค้ง ที่ถือว่าเป็นช่วงที่แก้วมีการจัดโครงสร้างภายในให้เกิดความสมดุลที่ดีและมีความเครียดต่ำสุด นอกจากนี้ยังเห็นได้ชัดว่าเมื่ออุณหภูมิลดลงจากจุด A มาถึงจุด B ถ้าควบคุมอุณหภูมิจุด B นี้ให้คงที่ด้วยระยะเวลาสั้น จากนั้นให้อุณหภูมิลดลงด้วยอัตราคงเดิมจะพบว่า เส้นกราฟจะมีความชันแตกต่างกันระหว่างเส้น AC และ EF เป็นผลให้แก้วเกิดผลึกขึ้น [5]

ดังนั้นการให้ความสำคัญในเรื่องของการเกิดแก้วที่มีการควบคุมการอัตราการเย็นตัวอย่างช้าๆ ใน Transition range โดยเริ่มตั้งแต่หลังจากจุดอ่อนตัวไปสิ้นสุดที่จุดเครียด ซึ่งในช่วงนี้แก้วจะเกิดความเค้น (Stress) อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิลดลง (ΔT) เป็นผลทำให้มีความเครียด (Strain) ภายในแก้ว ยิ่งลดอุณหภูมิลงเร็วเท่าใดจะยิ่งก่อให้เกิดความเครียดมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการผ่อนคลายความเครียดในโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับอุณหภูมิและระยะเวลาการผ่อนคลาย (Relaxation temperature and time) รวมถึงอัตราการเย็นตัวที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดความเครียดของโครงสร้างน้อยที่สุด เพื่อต้องการให้การเกิดแก้วเข้าสู่สภาพสมดุลหรือมีความเสถียร [6]

1.2.2 การแปรเปลี่ยนสภาพเป็นแก้ว (Glass transition)

เมื่อแก้วเหลวเย็นตัวลงจากจุดเยือกแข็งเป็นต้นมา ย่อมจะก่อให้เกิดความหนืดที่สูงขึ้นและอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการตกผลึก ซึ่งเกิดจากการจัดเรียงอะตอมในโครงสร้างของแก้วเหลว (Liquid structure) โดยอะตอมเหล่านั้นพยายามที่จะจัดโครงสร้างให้เกิดความสมดุล (Equilibrium structure)

ทั้งนี้ขึ้นกับอุณหภูมิที่ลดลง ในสภาพแก้วเหลวนั้นการเกิดโครงสร้างที่สมดุลจะเกิดขึ้นได้เร็วและจะเปลี่ยนแปลงไปทันทีเมื่ออุณหภูมิลดลงจนกระทั่งเข้าสู่การมีโครงสร้างสมดุลใหม่ (New equilibrium structure) ครั้นเมื่ออุณหภูมียิ่งลดต่ำลงทำให้ความหนืดมีค่าสูงขึ้นจนถึง 10^{13} Pa s ซึ่งเป็นความหนืดที่จุด T_g การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างให้เข้าสู่สมดุลทำได้ยาก จึงจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งเพื่อจัดเรียงอะตอมให้เข้าสู่สมดุล แต่ถ้าลดอุณหภูมิลงอย่างรวดเร็วจะทำให้แก้วเกิดความเครียดขึ้นเนื่องจากอะตอมบางส่วนยังไม่ได้เคลื่อนมาอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม ทำให้เกิดความแตกต่างกันภายในโครงสร้างแก้ว ดังนั้นใน Transition range การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจึงต้องขึ้นอยู่กับอุณหภูมิ - ระยะเวลา และอัตราการเย็นตัวของแก้วเป็นสำคัญ เพื่อให้โครงสร้างเข้าสู่สภาพสมดุลได้ ทั้งนี้ Transition range สามารถพิจารณาและอธิบายได้ดังรูปที่ 2 [7]

รูป 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิและสมบัติของแก้วอย่างใดอย่างหนึ่ง (P) [7]

ตามรูป 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิและสมบัติของแก้ว เช่น วัดการเปลี่ยนแปลงของปริมาตร การทดลองได้วัดปริมาตรของแก้วตั้งแต่ในสภาพของเหลวจนถึงสภาพแก้ว โดยแก้วเหลวมีอุณหภูมิลดลงด้วยอัตราคงที่หนึ่ง จะทำให้แก้วมีปริมาตรลดลงอย่างรวดเร็วตามเส้นกราฟ AB ที่มี

กราฟเป็นเส้นตรงและมีความชันของกราฟสูง ซึ่งการปรากฏของกราฟเป็นเส้นตรงนี้แสดงได้ว่าทุกๆ อุณหภูมิที่ลดลงซึ่งแก้วจะมีความหนืดเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันแก้วจะมีโครงสร้างที่สมดุลของตัวเองเกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามอุณหภูมิที่ลดลง กราฟอีกช่วงหนึ่งได้แก่ช่วง CD ซึ่งเป็นกราฟเส้นตรงเช่นเดียวกัน โดยในช่วงนี้ถือได้ว่าเป็นแก้วโดยสมบูรณ์ที่มีความหนืดสูงมากๆ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในช่วงนี้มีน้อยมากทำให้กราฟมีความชันต่ำ เมื่ออุณหภูมิลดต่ำลงถึงอุณหภูมิห้อง แก้วจะหยุดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง สำหรับช่วงที่สำคัญได้แก่ช่วงกลางระหว่าง AB และ CD ที่เรียกว่า Transition range โดยมีกราฟการเปลี่ยนแปลงปริมาตรเป็นเส้นโค้ง เนื่องจากเป็นช่วงที่แก้วมีความหนืดสูงประมาณ 10^{13} Pa s ทำให้แก้วมีการปรับโครงสร้างได้ยาก จึงต้องอาศัยระยะเวลาหนึ่งเพื่อให้ได้โครงสร้างที่สมดุล ทั้งนี้ใน Transition range จะมีอุณหภูมิ T_g ซึ่งถือว่าเป็นอุณหภูมิที่มีการแปรเปลี่ยนสภาพเป็นแก้วโดยสมบูรณ์ที่ทราบได้จากจุดตัดของเส้นกราฟ AB และ CD ณ อุณหภูมินี้ แก้วจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากและซับซ้อน รวมถึงสามารถเปลี่ยนแปลงค่าของ T_g ได้เสมอขึ้นกับอัตราการเย็นตัวของแก้ว ดังนั้นใน Transition range นี้จึงเป็นช่วงสำคัญที่มีปัจจัยเกี่ยวข้องได้แก่ อุณหภูมิ ระยะเวลา และอัตราการเย็นตัว ทำให้มีผู้สนใจและศึกษาสมบัติ - โครงสร้างของแก้วกันอย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้ยังได้มีผู้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่าการเปลี่ยนแปลงของแก้วในช่วง AB นั้นจะตอบในโครงสร้างแก้วจะมีการเปลี่ยนแปลงที่ประกอบด้วย การเคลื่อนที่ (Motion) การหมุน (Rotation) และการสั่น (Vibration) ทำให้แก้วมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เมื่ออุณหภูมิลดลงในช่วง Transition range การเคลื่อนที่ของอะตอมจะหมดไปแต่ยังคงมีการหมุนและการสั่นปรากฏอยู่ทำให้แก้วมีการเปลี่ยนแปลงได้ยากจึงต้องใช้เวลานาน จนกระทั่งแก้วมีอุณหภูมิลดลงถึงช่วง CD อะตอมจะหยุดการเปลี่ยนแปลงหรืออาจจะมีเพียงการสั่นเล็กน้อยเท่านั้น ทำให้แก้วในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากที่เห็นได้จากกราฟที่มีความชันต่ำ [8]

A.Q. Tool [7] ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการผ่อนคลายโครงสร้างใน Transition range โดยได้นำหลักการของอุณหภูมิที่เรียกว่า Fictive temperature ซึ่งเป็นอุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลงไปจากอุณหภูมิจริง (Actual temperature) ของแก้ว ทำให้แก้วมีความหนืดและโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ผลต่างของอุณหภูมิที่เกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นอัตราการผ่อนคลายของแก้วที่เกิดขึ้น ดังนั้นปัจจัยภายในที่สำคัญในการแปรเปลี่ยนสภาพเป็นแก้วใน Transition range ได้แก่ ความหนืดและอัตราการผ่อนคลายโครงสร้างนั่นเอง นอกจากนี้ยังได้อธิบายว่าอัตราการผ่อนคลายโครงสร้างใน Transition range จะมีลักษณะเป็น Nonlinearity structural relaxation เนื่องจากแก้วมีกลไกในการผ่อนคลายที่ซับซ้อนและต้องการระยะเวลาผ่อนคลายเป็นอย่างมาก

P.B.Macedo และ A.Napolitano [7] ได้ศึกษาการผ่อนคลายโครงสร้างของแก้วบอโรซิลิเกตคราวน์ (Borosilicate crown glass) โดยการวัดค่าดัชนีหักเหเทียบกับอุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลง พบว่าขณะที่แก้วกำลังเข้าสู่สภาพสมดุล ค่าดัชนีหักเหมีการเปลี่ยนแปลงทันทีที่โครงสร้างของแก้วเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งเข้าสู่สมดุล ซึ่งมีลักษณะเป็น Nonlinearity และยังพบอีกว่าแก้วจะแสดงพฤติกรรมที่เรียกว่า Memory effect ซึ่งหมายถึงปรากฏการณ์ที่แก้วมีความทรงจำหรือเลียนแบบโครงสร้างเมื่อแก้วนั้นได้รับอิทธิพลจากความร้อนในช่วง Transition range เช่น เมื่อให้ความร้อนกับแก้วที่อุณหภูมิ T_g เป็นระยะเวลาหนึ่ง แก้วจะจำโครงสร้างที่อุณหภูมิ T_g นั้นไว้ ครั้นเมื่อแก้วมีอุณหภูมิลดลงถึงอุณหภูมิห้อง แก้วยังคงมีโครงสร้างคล้ายหรือเลียนแบบโครงสร้างเดิม ทำให้สามารถติดตามพฤติกรรมของแก้วได้ที่อุณหภูมิห้อง ซึ่งจะแสดงพฤติกรรมคล้ายกับที่อุณหภูมิ T_g นั้น เป็นต้น

1.3 ข้อมูลการทดลองเกี่ยวกับการผ่อนคลายในแก้ว

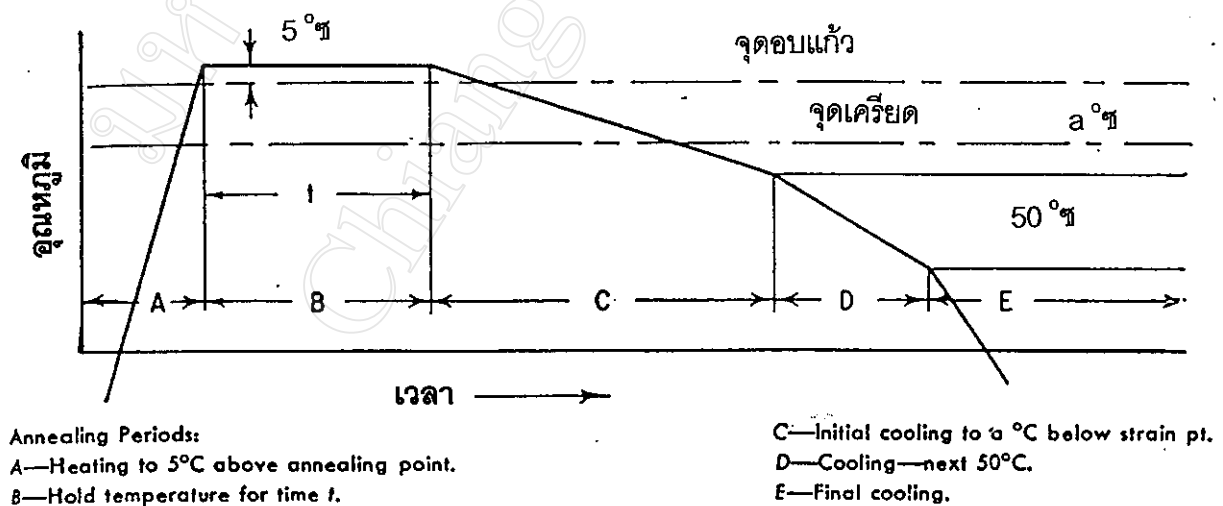
H.N. Ritland [9] ได้อธิบายการผ่อนคลายโครงสร้างของแก้วโดยติดตามการเปลี่ยนแปลงสมบัติของแก้วใน Transition range ที่พบว่าการผ่อนคลายโครงสร้างหรือความเครียดของแก้วในช่วงนี้เริ่มตั้งแต่จุดอบแก้ว ผ่านจุด T_g จนกระทั่งถึงจุดเครียด ทั้งนี้ประมาณได้ว่าจุดอบแก้วมีอุณหภูมิ $T_g + 30$ ถึง $+ 50$ °ซ และจุดเครียดมีอุณหภูมิ $T_g - 30$ ถึง $- 50$ °ซ พร้อมกับเสนอแนวทางการศึกษาการผ่อนคลายโครงสร้างในแก้วไว้ 2 แนวทาง ได้แก่ แนวทางที่ 1 เป็นการรักษามูลค่าอุณหภูมิใน Transition range หนึ่งๆ ให้คงที่จนกระทั่งโครงสร้างแก้วผ่อนคลายและเข้าสู่สมดุล จากนั้นลดอุณหภูมิลงถึงอุณหภูมิห้อง วิธีนี้เรียกว่า การกระทำโดยแช่อุณหภูมิ (Soak treatment) แนวทางที่ 2 เป็นการลดอุณหภูมิใน Transition range อย่างช้าๆ ด้วยอัตราการเย็นตัวคงที่จนถึงอุณหภูมิห้องเพื่อให้เกิดการผ่อนคลาย วิธีนี้เรียกว่า (Rate treatment) ซึ่งทั้งสองแนวทางนี้ได้ทำการวัดสมบัติทางกายภาพของแก้วที่อุณหภูมิห้อง เช่น ค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่น เพื่อติดตามและนำมาอธิบายถึงการผ่อนคลายโครงสร้างในแก้ว

1.3.1 อุณหภูมิและการอบแก้ว

การอบแก้ว (Glass annealing) เป็นขั้นตอนหนึ่งในการผลิตแก้ว ซึ่ง Ian J. McColm [10] ให้ความหมายของการอบแก้วนี้ว่า เป็นการรักษามูลค่าอุณหภูมิของผลิตภัณฑ์แก้ว ให้สอดคล้องกับแผนที่กำหนดไว้ เพื่อลดความเครียดจากความร้อนในเนื้อแก้วให้อยู่ในระดับที่ยอมรับได้หรือกำหนดไว้และในบางกรณีมีจุดประสงค์หลักเพื่อ ปรับปรุงโครงสร้างของแก้ว ทั้งนี้การทำให้แก้วเย็นตัวลงด้วยอัตราที่ช้าเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการนี้

E.B Shand [11] ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการอบแก้วไว้ว่า การอบแก้วเป็นการลดความเครียดที่ค้างอยู่ในแก้ว (Residual stresses) และปรับปรุงโครงสร้างของแก้ว กระบวนการอบแก้วนี้ประกอบด้วย การเพิ่มอุณหภูมิของแก้วไปจนถึงอุณหภูมิการอบแก้ว ซึ่งถูกกำหนดไว้เป็นจุดการอบแก้ว แล้วรักษาอุณหภูมินี้จนได้เวลาที่เพียงพอที่สามารถลดความเครียดภายในและทำให้แก้วมีความเสถียร จากนั้นลดอุณหภูมิของแก้วลงด้วยอัตราที่ช้าเพียงพอที่ไม่ให้ความเครียดปรากฏขึ้นอีก จนกระทั่งเมื่ออุณหภูมิของแก้วถึงความสมดุล

ความเครียดที่อุณหภูมิอบแก้วจะเกิดการผ่อนคลายหรือลดลงมากขึ้นเนื่องจากความหนืดของแก้วที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ตามเมื่ออุณหภูมิต่ำกว่าจุดเครียดที่แก้วมีความเสถียร ความเปลี่ยนแปลงนี้จะคงที่ ดังนั้นเมื่ออุณหภูมิของแก้วลดลงต่ำกว่าจุดเครียด จะสามารถลดอุณหภูมิด้วยอัตราที่เร็วขึ้นได้เพราะจะไม่มีเกิดการคลายความเครียดเกิดขึ้นอีกต่อไป ประกอบกับความเครียดภายในที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จะเกิดขึ้นชั่วคราวและจะไม่มีมีความเครียดในส่วนนี้เหลืออยู่เมื่ออุณหภูมิถึงจุดสมดุล ดังนั้นในการอบแก้วแต่ละครั้งจะทำการออกแบบตารางการอบแก้วที่สามารถคำนวณได้จากความหนาและการขยายตัวเนื่องด้วยความร้อนที่ต่างกันในแต่ละชนิด ตัวอย่างเช่น การอบผลิตภัณฑ์แก้วทางการค้าที่มีรูปร่างไม่แน่นอน ซึ่งต้องทำการอบแก้วให้สมบูรณ์มากกว่าผลิตภัณฑ์แก้วที่มีรูปร่างง่าย ๆ และยังเหมาะสมกับแก้วที่มีการกระจายความร้อนต่ำ ดังแสดงในรูปที่ 3

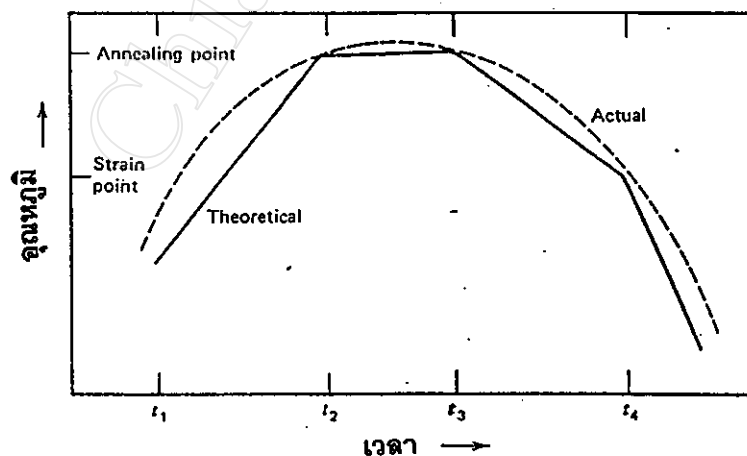

รูป 3 แสดงตารางการอบแก้วที่ออกแบบมาสำหรับแก้วทางการค้า [11]

ตามรูป 3 เป็นตารางการอบแก้วที่เหมาะสมสำหรับแก้วที่มีรูปร่างซับซ้อนและหนา แต่ถ้าแก้วใสเป็นแผ่นหรือทรงกระบอกสามารถเพิ่มอัตราการเย็นตัวให้เร็วขึ้นได้ ถ้าหากเป็นแก้วที่จะใช้กับอุปกรณ์ทางแสง ความเครียดภายในจะต้องลดลงให้มีค่าต่ำกว่าแก้วในทางการค้า เพื่อกำจัดผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการหักเหสองแนว (Birefringence) นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่โครงสร้างของแก้วต้องเสถียรที่อุณหภูมิต่ำ เพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีหักเหในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ดังนั้น อัตราการเย็นตัวต้องช้ากว่าที่แสดงไว้ในรูปที่ 3 มาก ๆ และสำหรับแก้วที่ใช้ทางแสงที่มีความหนาประมาณ 2 – 3 นิ้ว การอบแก้วอาจขยายเวลาออกไปเป็นสัปดาห์หรือเป็นเดือน

อัตราการให้ความร้อนถูกกำหนดเพียงเพื่อไม่ให้เกิดการแตกเสียหายต่อแก้ว ซึ่งอุณหภูมิอบแก้ว ความเครียดที่มีอยู่จะลดลงทุก ๆ นาที่จนถึงจุดที่น่าพอใจ ในทางปฏิบัติบางครั้งอาจพบว่าการออกแบบให้ใช้อุณหภูมิการอบแก้วต่างจากจุดอบแก้วเล็กน้อย สำหรับการทำให้แก้วเย็นตัวลงสามารถทำได้ 2 ขั้นตอนหรือมากกว่า โดยขั้นตอนแรกอุณหภูมิอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลง (Transition range) อีกขั้นตอนหนึ่งอยู่ในช่วงที่อุณหภูมิต่ำกว่านี้ ในขณะที่แก้วเย็นตัวลง ความแตกต่างของความร้อนจะเกิดขึ้นระหว่างผิวแก้วกับภายในเนื้อแก้ว ความแตกต่างนี้ก่อให้เกิดความเครียดขึ้น และปริมาณของความเครียดที่จุดใด ๆ จะเป็นสัดส่วนกับผลต่างระหว่างอุณหภูมิที่จุดนั้นกับอุณหภูมิเฉลี่ยของแก้ว

Clarence L. Bablock [12] ได้อธิบายว่าการอบแก้วคือ กระบวนการลดความเครียดภายในเนื้อแก้ว จนได้ผลิตภัณฑ์ที่ต้องการและทำให้โครงสร้างจุลภาค (Microstructure) มีความเสถียรเป็นผลทำให้สมบัติของแก้วคงที่หรือถาวรหลังจากที่แก้วเย็นตัวลงมาถึงอุณหภูมิห้อง โดยการอบแก้วเพื่อให้มีความคงที่ (Uniform) จะระบุค่าความหนืดของแก้วที่จุดอบแก้วและจุดเครียดเป็น 10^{13} Pa s และ $10^{14.5}$ Pa s ตามลำดับ ดังตัวอย่างที่แสดงในรูปที่ 4 ซึ่งเป็นเพียงแนวทางเพื่อให้ประมาณเป็นการอบแก้วในภาคปฏิบัติจริง ทั้งนี้ ผลิตภัณฑ์แก้วแต่ละชนิดจะต้องมีการพิจารณาเฉพาะชนิดนั้น ๆ

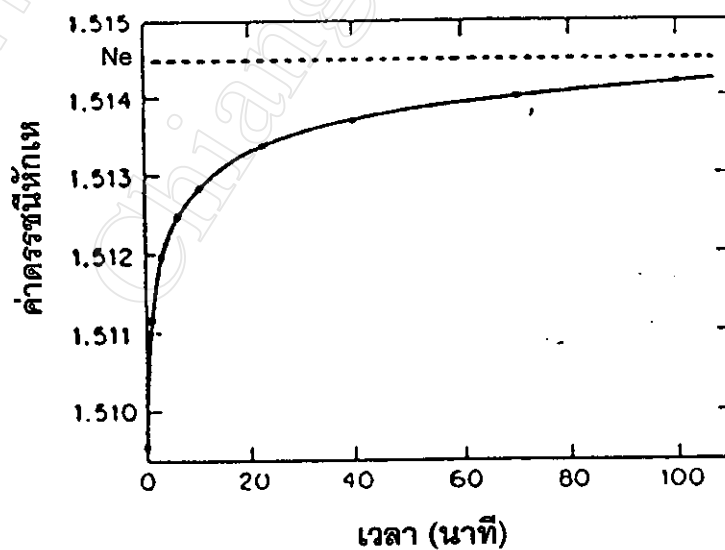

รูป 4 แสดงแนวทางการอบแก้วในภาคปฏิบัติจริง [12]

ตามรูป 4 เส้นทึบเป็นเส้นสมมติ โดยแก้วเริ่มเข้าสู่เตาอบ (Annealing Lehr) ที่เวลา t_1 ซึ่งเป็นช่วงที่ยังคงมีความเครียดและมีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำกว่าอุณหภูมิที่จะทำการอบแก้ว เมื่อเพิ่มอุณหภูมิจนถึงจุดอบแก้วที่เวลา t_2 จากนั้นทำการรักษาอุณหภูมิให้คงที่ เรียกช่วงนี้ว่า Soaking state โดยที่เวลาที่ใช้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาด น้ำหนัก และรูปร่างของผลิตภัณฑ์แก้ว เมื่อรักษาอุณหภูมิเป็นเวลาเพียงพอลแล้ว แก้วจะถูกทำให้เย็นตัวลงจากจุดอบแก้วที่เวลา t_3 ลงมาที่จุดเครียด ณ เวลา t_4 จากนั้น ในทางทฤษฎีสามารถลดอุณหภูมิอย่างรวดเร็วได้จนถึงอุณหภูมิห้อง

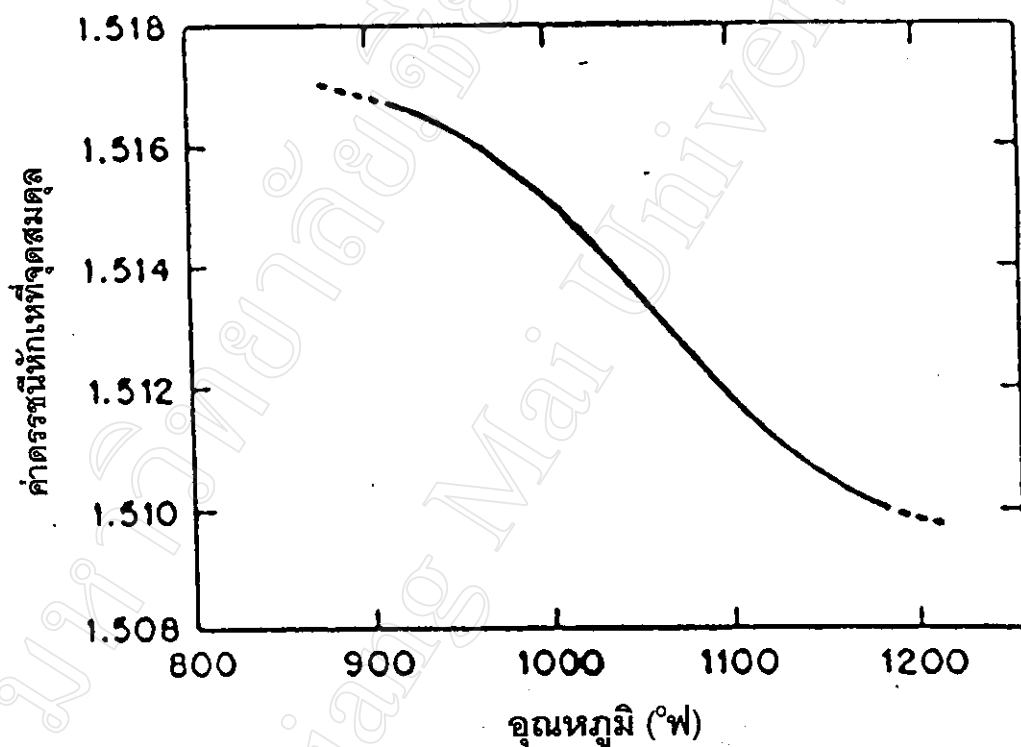
จากที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่ากระบวนการอบแก้วเป็นสิ่งสำคัญในการลดความเครียดของแก้ว และปรับโครงสร้างให้เข้าสู่สมดุลเพื่อทำให้สมบัติด้านต่าง ๆ ของแก้วมีความคงที่อันเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการนำแก้วมาใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้งานทางด้านแสงที่แก้วจะต้องมีค่าดัชนีหักเหหรือการดูดกลืนแสงที่คงที่ รวมทั้งความหนาแน่นของแก้วที่คงที่ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการใช้งานของแก้วเช่นกัน ดังนั้นจึงได้มีนักวิจัยหลายกลุ่มที่ทำการศึกษาผลของการอบแก้วที่มีต่อสมบัติด้านต่าง ๆ ของแก้ว โดยเฉพาะค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่นของแก้ว

Harold A. McMaster [13] ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีหักเหของแก้วบอโรซิลิเกตอันเป็นผลมาจากเวลาและอุณหภูมิในการอบแก้ว ซึ่งมีจุดประสงค์สำคัญที่ต้องการให้ได้ค่าดัชนีหักเหที่สูง เสถียรและคงที่ ทั้งนี้การทดลองได้ทำการอบแก้วบอโรซิลิเกตในเตาอบที่อุณหภูมิคงที่ที่ 550°C จากนั้นวัดค่าดัชนีหักเหที่เวลาอบแก้วต่าง ๆ ผลจากการทดลองแสดงดังรูปที่ 5

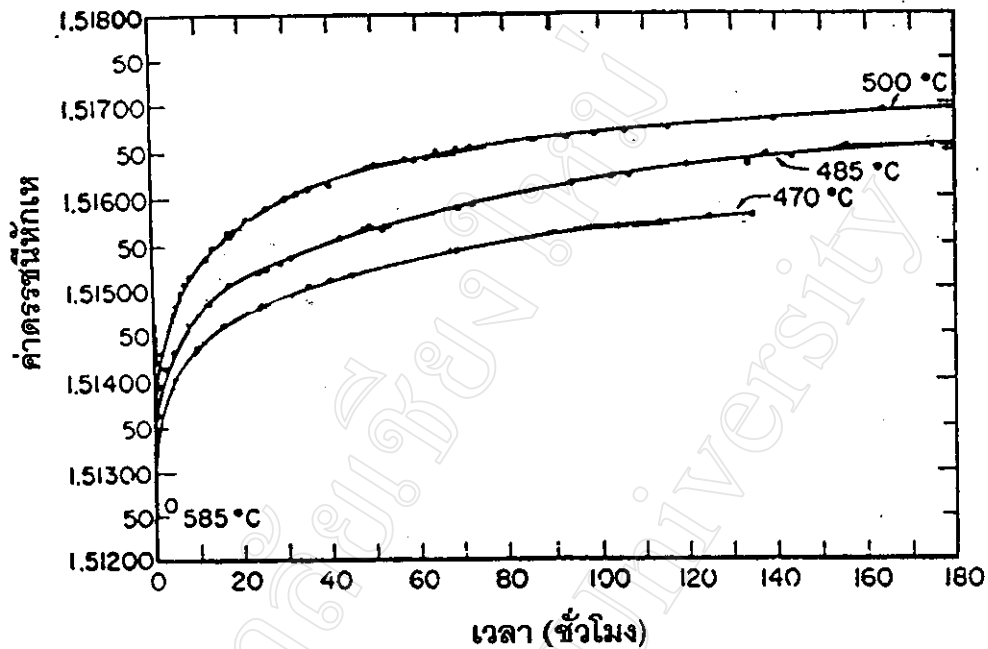
รูป 5 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างค่าดัชนีหักเหและเวลาในการอบแก้วที่อุณหภูมิ 550°C [13]

ตามรูป 5 แสดงให้เห็นว่าค่าดัชนีหักเหจะเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาการอบแก้วที่นานขึ้น โดยให้ช่วงแรกของการอบแก้ว ค่าดัชนีหักเหจะเพิ่มขึ้นค่อนข้างมากและจะเริ่มเพิ่มขึ้นทีละน้อย เมื่อเวลาอบแก้วนานมากขึ้นเพียงพอ จนกระทั่งค่าดัชนีหักเหคงที่ที่จุดสมดุล (Equilibrium value of refractive index ; N_e) ค่าหนึ่งทำให้ทราบถึงค่าและระยะเวลาในการอบแก้วจนกระทั่งถึงจุดสมดุลได้ ทั้งนี้เมื่อเปลี่ยนอุณหภูมิที่ใช้อบแก้ว ค่า N_e และระยะเวลาอบแก้วจะเปลี่ยนไปดังแสดงในรูปที่ 6

รูป 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างค่าดัชนีหักเหที่จุดสมดุลและอุณหภูมิในการอบแก้ว [13]

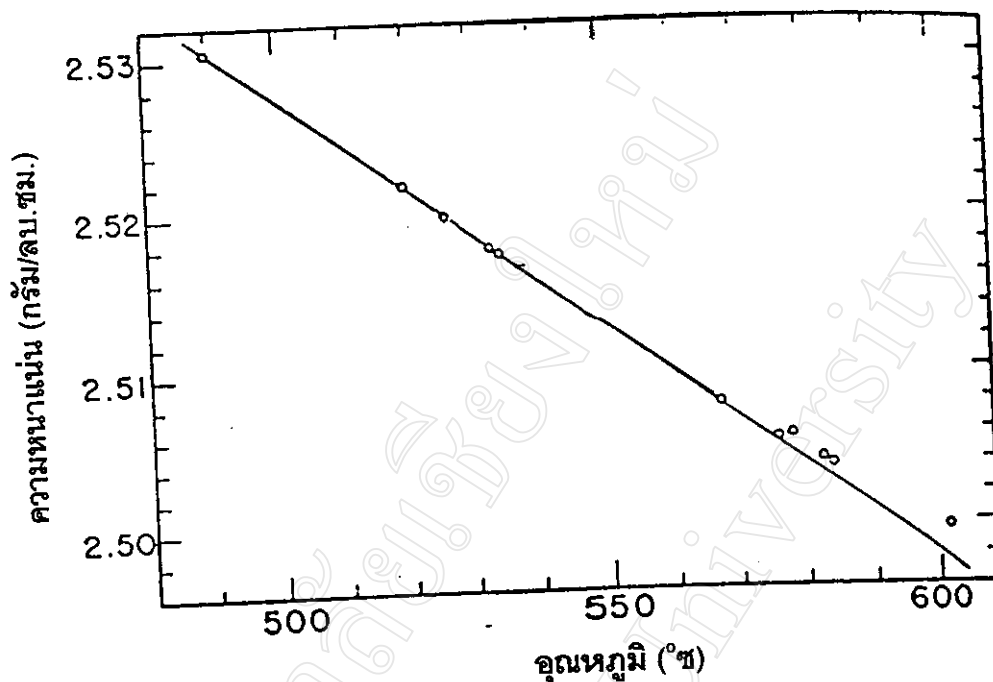
ตามรูป 6 พบว่าเมื่ออบแก้วที่อุณหภูมิสูงขึ้นจะส่งผลให้ค่า N_e ลดลง ดังนั้นถ้าต้องการให้ได้ค่าดัชนีหักเหสูง แก้วมีความเสถียรและคงที่ จะต้องอบแก้วที่อุณหภูมิต่ำเป็นเวลาเพียงพอและจะต้องลดอุณหภูมิลงอย่างช้า ๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการทดลองของ Sam Spinner และ Albert Napolitano [7] ที่อบแก้วบอโรซิลิเกตควารนในช่วงอุณหภูมิ 500 – 545 °F เป็นระยะเวลานานเพียงพอให้แก้วเกิดสมดุลในแต่ละอุณหภูมิ จากนั้นจะลดอุณหภูมิลงอย่างรวดเร็วจนถึงอุณหภูมิห้องซึ่งแก้วยังคงมี Memory effect อยู่แล้ววัดค่าดัชนีหักเหเทียบกับเวลา ดังแสดงผลในรูปที่ 7

รูป 7 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างค่าครุสรณีนิกกับเวลาอบแก้วที่อุณหภูมิต่างๆ [7]

ตามรูป 7 พบว่าในแต่ละอุณหภูมิตอบแก้วจะมีลักษณะของเส้นกราฟคล้ายกัน เพียงแต่แตกต่างกันที่ค่าครุสรณีนิกและระยะเวลาอบแก้วให้เข้าสู่สมดุล โดยพบว่าการอบแก้วที่อุณหภูมิต่ำจะมีค่าครุสรณีนิกสูงกว่าที่อุณหภูมิสูง แต่จะต้องใช้เวลาในการอบแก้วนานมากกว่า

H.N. Ritland [14] ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหนาแน่นในแก้วบอโรซิลิเกตควาร์ต จากกา
 ครอบแก้วใน Transition range โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่น กับ
 อุณหภูมิ และหาค่าความหนาแน่นที่จุดสมดุล (Equilibrium density) ผลการทดลองพบว่า เมื่ออบ
 แก้วที่อุณหภูมิต่ำซึ่งเป็นระยะเวลาแตกต่างกันความหนาแน่นจะเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาอบแก้วที่นานขึ้น
 โดยในช่วงแรกความหนาแน่นจะเพิ่มขึ้นค่อนข้างมากแต่เมื่อเวลาอบแก้วนานขึ้นความหนาแน่นจะเพิ่ม
 ขึ้นเล็กน้อย จนกระทั่งมีค่าคงที่ ทำให้ทราบถึงค่าความหนาแน่นที่จุดสมดุล ณ อุณหภูมิอบแก้วนั้น ๆ
 ครั้นเมื่อเปลี่ยนอุณหภูมิตอบแก้ว พบว่าความหนาแน่นที่จุดสมดุลจะเปลี่ยนไปและระยะเวลาที่ใช้อบ
 แก้วยังเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทั้งนี้ถ้าอบแก้วที่อุณหภูมิสูงขึ้นระยะเวลาที่ใช้อบแก้วเพื่อให้ได้ค่า
 ความหนาแน่นที่จุดสมดุลจะใช้เวลาสั้นลง เมื่อพิจารณาความหนาแน่นที่จุดสมดุลกับอุณหภูมิตอบแก้ว
 พบว่าเมื่อทำการเพิ่มอุณหภูมิตอบแก้ว จะทำให้ความหนาแน่นที่จุดสมดุลลดลง ซึ่งสามารถแสดงเป็น
 ความสัมพันธ์ได้ดังรูปที่ 8

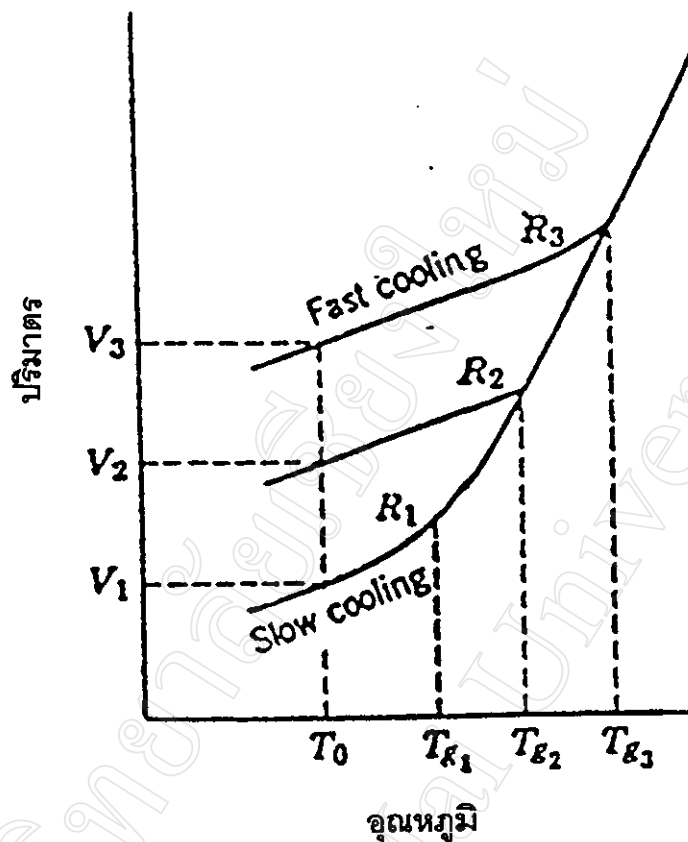

รูป 8 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นที่จุดสมดุลและอุณหภูมิอบแก้ว [14]

1.3.2 อุณหภูมิและอัตราการเย็นตัวของแก้ว

Horst Scholze [6] กล่าวว่า เมื่อแก้วเหลวถูกทำให้เย็นตัวลงจะมีการหดตัวที่เกิดจากการจัดเรียงตัวใหม่ของอะตอมในโครงสร้าง สำหรับในแต่ละอุณหภูมิแก้วจะมีปริมาตรที่แน่นอน โดยใน Transition range นั้น การจัดเรียงตัวของแก้วต้องการระยะเวลาหนึ่งที่เหมาะสม ทั้งนี้ตลอดระยะเวลาในการเย็นตัวลง แก้วจะมีการจัดเรียงตัวใหม่จนกระทั่งเปลี่ยนจากสภาพแก้วเหลวเป็นแก้วแข็ง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงอุณหภูมินี้ สมบัติต่างๆ ของแก้วจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ และต่อเนื่อง โดยที่อุณหภูมิสูงแก้วมีการขยายตัวทำให้อะตอมต่างๆ อยู่ห่างกัน ครั้นเมื่อทำการลดอุณหภูมิลงอย่างรวดเร็ว อะตอมเหล่านี้จะหยุดการเคลื่อนที่อย่างฉับพลัน (Frozen-in) มีการหดตัวน้อยลง เป็นผลให้แก้วที่อุณหภูมิห้องมีโครงสร้างแบบเปิดและความหนาแน่นต่ำกว่าเมื่อเทียบการเย็นตัวอย่างช้าๆ จึงเห็นได้ว่า ความหนาแน่นของแก้วขึ้นกับอัตราการเย็นตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการเปลี่ยนแปลง ครั้นเมื่ออุณหภูมิต่ำลง การหดตัวของแก้วจะเกิดขึ้นได้น้อยและไม่ขึ้นกับอัตราการเย็นตัว หรือกล่าวได้ว่าแก้วหยุดการเปลี่ยนแปลง

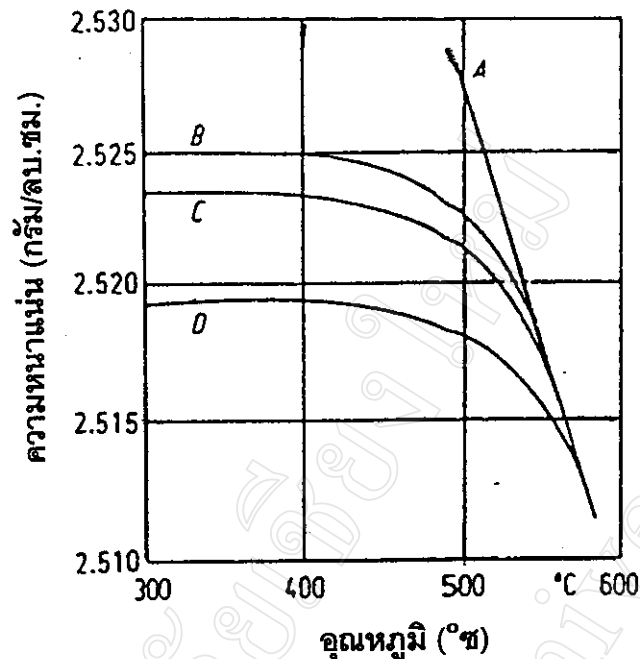
Kingery [15] ได้กล่าวไว้ว่า การเกิดแก้วไม่ได้ขึ้นกับอุณหภูมิที่ลดลงเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับอัตราการเย็นตัวด้วย ดังความสัมพันธ์ระหว่างปริมาตรและอุณหภูมิของแก้วในรูปที่ 9

รูป 9 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปริมาตรและเอนทาลปีของแก้วที่มีอัตราการเย็นตัวต่างกัน [15]

ตามรูป 9 แสดงให้เห็นว่า เมื่อลดอุณหภูมิของแก้วจนมาอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลง ถ้าแก้วเย็นตัวด้วยอัตราที่แตกต่างกัน จะทำให้แก้วมีโครงสร้างที่ต่างกัน โดยอัตราเย็นตัวที่รวดเร็ว (R_3) จะทำให้แก้วมีเวลาน้อยในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง จนอุณหภูมิลดต่ำกว่าช่วงการเปลี่ยนแปลง เป็นผลทำให้แก้วมีค่า T_g สูง (T_{g3}) เมื่อเทียบกับแก้วที่ลดลงด้วยอัตราช้าๆ (R_2 และ R_1) ซึ่งมีเวลาในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างได้มาก และเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจนอุณหภูมิลดต่ำลง เป็นผลให้แก้วมีค่า T_g ต่ำ ($T_{g1} < T_{g2} < T_{g3}$) นอกจากนี้แก้วที่มีอัตราการเย็นตัวเร็ว จะมีปริมาตรมากกว่าที่อัตราเย็นตัวช้า จึงมีผลให้มีความหนาแน่นต่ำไปด้วย ดังนั้น ถ้าพิจารณาแก้วที่อุณหภูมิใด ๆ (T_0) แก้วนั้นอาจมีปริมาตรเป็น V_1 หรือ V_2 หรือ V_3 ขึ้นกับอัตราการเย็นตัวในช่วงการเปลี่ยนแปลง

H.N.Ritland [14] ได้ทำการศึกษาแก้วบอโรซิลิเกตควารتزใน Transition range เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นและอัตราการเย็นตัวของแก้ว ซึ่งผลจากการทดลองชี้ให้เห็นว่า ความหนาแน่นจะลดลงเมื่ออัตราการเย็นตัวของแก้วเพิ่มขึ้น โดยแสดงได้ดังรูปที่ 10

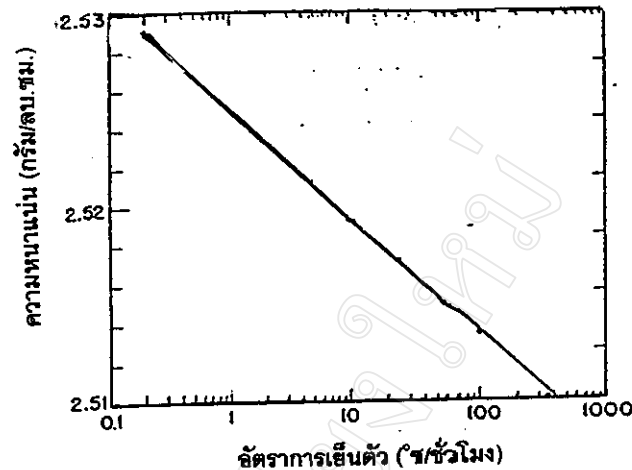
รูป 10 แสดงความหนาแน่นของแก้วบอโรซิลิเกตควาร์นเทียบกับอุณหภูมิที่อัตราการเย็นตัวต่างกัน

- (A) ความหนาแน่นที่จุดสมดุล (B) อัตราเย็นตัว $1^{\circ}\text{C}/\text{ชั่วโมง}$
 (C) อัตราเย็นตัว $1.86^{\circ}\text{C}/\text{ชั่วโมง}$ (D) อัตราเย็นตัว $9.17^{\circ}\text{C}/\text{ชั่วโมง}$ [14]

ตามรูป 10 พบว่า ที่อัตราการเย็นตัวคงที่ค่าหนึ่ง เช่น อัตรา $1^{\circ}\text{C} / \text{ชั่วโมง}$ (กราฟเส้น B) เมื่ออุณหภูมิลดลงความหนาแน่นของแก้วจะเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากแก้วจะเกิดการหดตัวโดยอะตอมในโครงสร้างมีการเคลื่อนตัวเข้ามาใกล้กัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นในช่วงอุณหภูมิสูง ครั้นเมื่ออุณหภูมิลดต่ำลงจนผ่าน Transition range พบว่า ความหนาแน่นจะคงที่หรือมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยอุณหภูมิที่แก้วมีความหนาแน่นคงที่อยู่ที่ประมาณ 400°C และจะคงที่จนกระทั่งถึงอุณหภูมิห้องเช่นเดียวกับที่อัตราการเย็นตัวที่เร็วขึ้นในเส้นกราฟ C และ D ทั้งนี้เส้นกราฟ A แสดงถึงเส้นกราฟสมดุลที่มีอัตราการเย็นตัวที่ช้ามาก จนทำให้แก้วสามารถเข้าสู่สภาพสมดุลได้ดีที่สุด

เมื่อพิจารณาที่อัตราการเย็นตัวที่เร็วขึ้น จะเห็นได้ว่าลักษณะการเปลี่ยนแปลงของความหนาแน่นเมื่ออุณหภูมิลดลงจะคล้ายคลึงกัน เนื่องจากที่อัตราการเย็นตัวเร็วขึ้น อะตอมต่างๆ ในโครงสร้างหยุดการเคลื่อนที่อย่างฉับพลัน ทำให้อะตอมอยู่ห่างกันมาก จึงส่งผลต่อความหนาแน่นที่ต่ำ

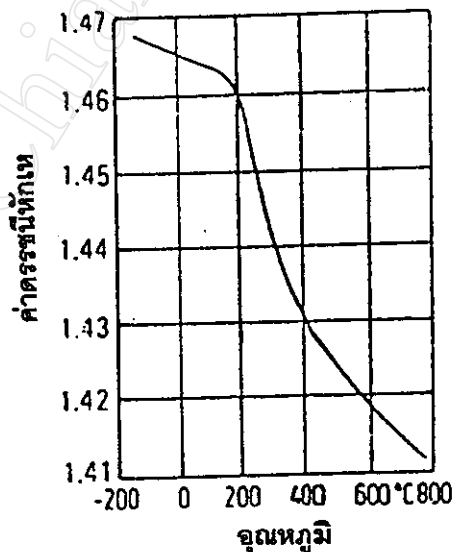
นอกจากนี้ H.N.Rittland ยังได้อธิบายอีกว่า เมื่อลดอุณหภูมิของแก้วลงอย่างรวดเร็ว จะทำให้แก้วมีการเปลี่ยนแปลงภายในค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับการลดอุณหภูมิอย่างช้าๆ ซึ่งแก้วมีเวลาเพียงพอในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในได้มาก มีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ และต่อเนื่องจนกระทั่งถึงจุดสมดุลได้ จากนั้นได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นที่อุณหภูมิห้อง และอัตราการเย็นตัว ดังแสดงในรูปที่ 11

รูป 11 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นที่อุณหภูมิห้องและอัตราการเย็นตัว [14]

ตามรูป 11 เห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีกราฟเส้นตรงที่สามารถใช้ประมาณค่าความหนาแน่นที่อัตราเย็นตัวต่างๆ สำหรับแก้วบอโรซิลิเกตควานี้ได้ และเป็นประโยชน์ในกระบวนการที่ทำให้แก้วมีความเสถียร (Stabilization process) ซึ่งสามารถกระทำด้วยอัตราการเย็นตัวของแก้วที่ต่างกันได้ เพียงแต่จะได้แก้วที่มีโครงสร้างและความหนาแน่นที่ต่างกัน ทั้งนี้โดยทั่วไปนิยมทำให้แก้วมีความเสถียรด้วยอัตราการเย็นตัวที่ช้า ทำให้แก้วเข้าสู่สมดุลได้ดีและได้แก้วที่มีความหนาแน่นสูง

เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงค่าดัชนีหักเหของแก้วเทียบกับอุณหภูมิ ดังแสดงรูปที่ 12 ซึ่งจะเห็นได้ว่าถ้าอุณหภูมิลดลงจะทำให้ค่าดัชนีหักเหเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะช่วงการเปลี่ยนแปลงที่ค่าดัชนีหักเหเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของแก้ว ดังนั้นในช่วงอุณหภูมินี้แก้วต้องการระยะเวลาที่เพียงพอในการจัดเรียงโครงสร้างของแก้ว

รูป 12 แสดงค่าดัชนีหักเหของแก้วบอโรต (B_2O_3 glass) ที่ขึ้นกับอุณหภูมิ [6]

สำหรับในช่วงการเปลี่ยนแปลงนั้น ถ้าลดอุณหภูมิด้วยอัตราที่แตกต่างกัน จะทำให้ค่าดัชนีหักเหของแก้วที่อุณหภูมิห้องแตกต่างกันไปด้วย โดยที่อัตราการเย็นตัวเร็วจะทำให้ค่าดัชนีหักเหต่ำกว่าอัตราการเย็นตัวช้าๆ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพิจารณากระบวนการอบแก้วให้เหมาะสมและทำให้ได้ค่าดัชนีหักเหที่อุณหภูมิที่ต้องการ

S.K.J. Al-ani และคณะ [16] ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่นในแก้วที่มีค่าดัชนีหักเหสูง พบว่าค่าทั้งสองนี้จะเปลี่ยนแปลงตามองค์ประกอบในแก้ว อุณหภูมิ ความดัน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของแก้วและการกระทำระหว่างอะตอม (Atomic interaction) เป็นผลให้มีค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่นของแก้วเปลี่ยนไป ทั้งนี้เมื่อพิจารณาแก้วที่มีองค์ประกอบหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงของค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่นแสดงความสัมพันธ์ได้เป็นสมการที่ 4

$$\frac{n^2 - 1}{\rho} = C_1$$

เมื่อ	n	แทน	ค่าดัชนีหักเห
	ρ	แทน	ความหนาแน่น
	C_1	แทน	ค่าคงที่ขึ้นกับองค์ประกอบในแก้ว

ตามสมการเห็นได้ว่าค่าดัชนีหักเหแปรผันตรงกับ ความหนาแน่น จึงทำให้เมื่อทราบค่าใดค่าหนึ่งจะสามารถประมาณอีกค่าหนึ่งได้ ทั้งนี้การนำความสัมพันธ์ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์จะทำได้ดีกับแก้วหรือฟิล์มบาง (Thin films)

1.4 แก้วซิลิเกตตะกั่ว

1.4.1 ความหมายของแก้วซิลิเกตตะกั่ว

แก้วซิลิเกตตะกั่ว เป็นแก้วที่มีปริมาณของตะกั่วออกไซด์เป็นองค์ประกอบ ทำหน้าที่เป็นตัวช่วยหลอม และทำให้แก้วมีค่าหักเหแสงสูง กระจายแสงได้ดี มีความหนาแน่นสูง ผิวแก้วมีความมันวาว (Surface brilliance) ประโยชน์ของแก้วตะกั่วมักใช้เกี่ยวกับงานทางด้านแสง (Optical glass) ทำเป็นแก้วฉีกรังสี สำหรับงานทางด้านศิลปะ (Crystal glass) ทำเป็นกระจกป้องกันรังสี (Radiation shielding window) ทำหลอดเรืองแสง (Fluorescent lamp enveloped) เป็นต้น

แก้วซิลิเกตตะกั่วโดยทั่วไปมีปริมาณของตะกั่วออกไซด์แตกต่างกัน อาจแบ่งได้เป็นแก้วซิลิเกตตะกั่วต่ำ และแก้วซิลิเกตตะกั่วสูง ซึ่งมีปริมาณของตะกั่วออกไซด์ 6 ถึง 20 mol% และมากกว่า 20 mol% ตามลำดับ ทั้งนี้ปริมาณของตะกั่วออกไซด์ในแก้วซิลิเกตตะกั่วสูง อาจมีได้ถึง 90 mol% แก้วซิลิเกตตะกั่วส่วนใหญ่มีสีเหลืองอ่อนหรือสีน้ำตาลขึ้นกับปริมาณของตะกั่วออกไซด์ ถ้ามีปริมาณของตะกั่วออกไซด์สูง แก้วจะมีสีน้ำตาลเข้มขึ้น

นอกจากนี้ ปริมาณของตะกั่วออกไซด์ที่ต่างกันจะส่งผลให้โครงสร้างและสมบัติต่าง ๆ ของแก้วซิลิเกตตะกั่วแตกต่างกันด้วย เช่น การหักเหแสง ความหนาแน่น และการขยายตัวเนื่องด้วยความร้อน ซึ่งจะเพิ่มมากขึ้นตามปริมาณของตะกั่วออกไซด์ แต่สมบัติด้านความแข็งแรง และการทนต่อสารเคมีจะลดลง [2,17]

1.4.2 องค์ประกอบของแก้วซิลิเกตตะกั่ว

ปริมาณของออกไซด์แต่ละชนิดที่เป็นองค์ประกอบของแก้วซิลิเกตตะกั่ว เช่น PbO , SiO_2 , K_2O , Na_2O เป็นต้น จะมีความหลากหลายเพื่อให้แก้วมีสมบัติและโครงสร้างที่เหมาะสมสำหรับนำไปประยุกต์ใช้งานด้านต่าง ๆ โดยตัวอย่างองค์ประกอบของแก้วซิลิเกตตะกั่วแต่ละชนิดแสดงดังตารางที่ 1

ตาราง 1 แสดงองค์ประกอบโดยประมาณของแก้วซิลิเกตตะกั่วที่ใช้งานด้านต่างๆ [17]

การใช้งาน	PbO	SiO ₂	Al ₂ O ₃	B ₂ O ₃	Li ₂ O	Na ₂ O	K ₂ O	CaO	อื่นๆ
Lamp tubing	22	63	1	-	-	7	7	-	-
Lamp tubing	29	56	2	-	-	4	9	-	-
Iron sealing	40	41	-	-	2	5	12	-	-
Lighting wear	3	56	10	1	-	7	1	4	12%ZnO+ 6%F ⁻
Solder sealing	75	3	11	11	-	-	-	-	-
Tungsten sealing	6	73	2	15	-	4	-	-	-
Electron tubes	23	56	2	-	-	3	10	1	5%BaO+F ⁻
Electron tubes	51	40	-	-	-	-	5	-	2%BaO +2%Rb ₂ O
Radiation shielding	82	5	3	10	-	-	-	-	-
Capacitors	49	42	-	-	1	2	6	-	-

1.4.3 สมบัติของแก้วซิลิเกตตะกั่ว

สมบัติของแก้วซิลิเกตตะกั่ว มักจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับสมบัติทางแสง เช่น การหักเหแสง, การกระจายแสง, การดูดกลืนแสง ดังจะเห็นว่าแก้วซิลิเกตตะกั่วถูกนำไปใช้ประโยชน์ในการทำแก้วทางแสง , หลอดเรืองแสงและหลอดป้องกันรังสี นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความแข็ง , การขยายตัวเนื่องด้วยความร้อน , ความหนาแน่น และการทนต่อสารเคมีในการใช้งานบางอย่าง สมบัติของแก้วซิลิเกตตะกั่วในด้านต่าง ๆ แสดงดังตารางที่ 2

ตาราง 2 แสดงสมบัติบางอย่างของแก้วซิลิเกตตะกั่วทางการค้า [17]

ชนิดของแก้ว	ดรรชนีหักเห	ความหนาแน่น (กรัม/ลบ.ซม.)	ยังคโมดูลัส psi X 10 ⁶	สัมประสิทธิ์การขยายตัวเนื่อง ด้วยความร้อน ๑ X 10 ⁻⁷ (0-300 °ซ)
Lamp tubing	1.539	2.86	8.9	93
Lamp tubing	1.560	3.05	8.6	89
Iron sealing	-	3.47	8.4	124
Lighting ware	1.508	2.65	-	69
Solder sealing	-	5.42	8.0	84
Tungsten sealing	1.487	2.35	9.1	36
Electron tubes	1.553	2.98	-	91
Electron tubes	1.659	4.00	7.8	90
Radiation shielding	1.970	6.22	7.4	104
capacitors	-	3.84	8.4	102

สมบัติที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของแก้วซิลิเกตตะกั่ว คือ สมบัติทางด้านความร้อน ที่เกี่ยวข้องกับอุณหภูมิของจุดไหลตัว (Flow point), จุดอ่อนตัว จุดอบแก้ว จุดเครียดหรือจุดที่แก้วมีความเสถียร ซึ่งแต่ละจุดจะมีอุณหภูมิดังแสดงในตารางที่ 3

ตาราง 3 แสดงอุณหภูมิที่จุดต่าง ๆ ของแก้วซิลิเกตตะกั่ว [11]

ชนิดของแก้ว	อุณหภูมิที่จุดต่าง ๆ (°ซ)			
	จุดเครียด	จุดอบแก้ว	จุดอ่อนตัว	จุดไหลตัว
Lead-alkali silicate - electrical	395	435	626	850
Lead-alkali silicate -- high-lead	395	430	580	720
High lead 8870	390	430	580	-
High lead 9700	520	565	804	-
High lead 9741	410	450	705	-

สมบัติทางกายภาพของแก้วซิลิเกตตะกั่วมีความสำคัญที่แก้วชนิดนี้มีอิทธิพลด้านความสามารถในการเปลี่ยนแปลงไอออนตะกั่ว ทำให้ตะกั่วมีความหลากหลายในการจัดรูปแบบของโครงสร้างได้มากมาย และยังมีอิทธิพลมากที่ทำให้สมบัติทางกายภาพของแก้วซิลิเกตตะกั่วเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยมีข้อมูลเกี่ยวกับสมบัติที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

(1) การเปลี่ยนแปลงของไอออนตะกั่วจะเป็นส่วนที่ทำให้แก้วซิลิเกตตะกั่วไหลตัวด้วยความหนืดค่าหนึ่ง ซึ่งโดยปกติแล้วแก้วซิลิเกตตะกั่วจะไหลตัวได้ดี มีความหนืดต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับแก้วหินปูน (Lime glass)

(2) PbO สามารถทำให้การหลอมตัวของแก้วได้ดีขึ้น ยกตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบจุดหลอมตัวของแก้วอโรซิลิเกต (Ca_2SiO_4) มีจุดหลอมตัวที่ 1250°C ในขณะที่แก้วซิลิเกตตะกั่ว (Pb_2SiO_4) มีจุดหลอมตัวเพียง 740°C ด้วยเหตุนี้ PbO จึงถูกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบเพื่อทำให้เนื้อแก้วสำหรับทำอานาเมลเกิดการหลอมตัวได้ที่อุณหภูมิต่ำลง และนำมาใช้เพื่อการเป็นตัวประสาน (Solder glass)

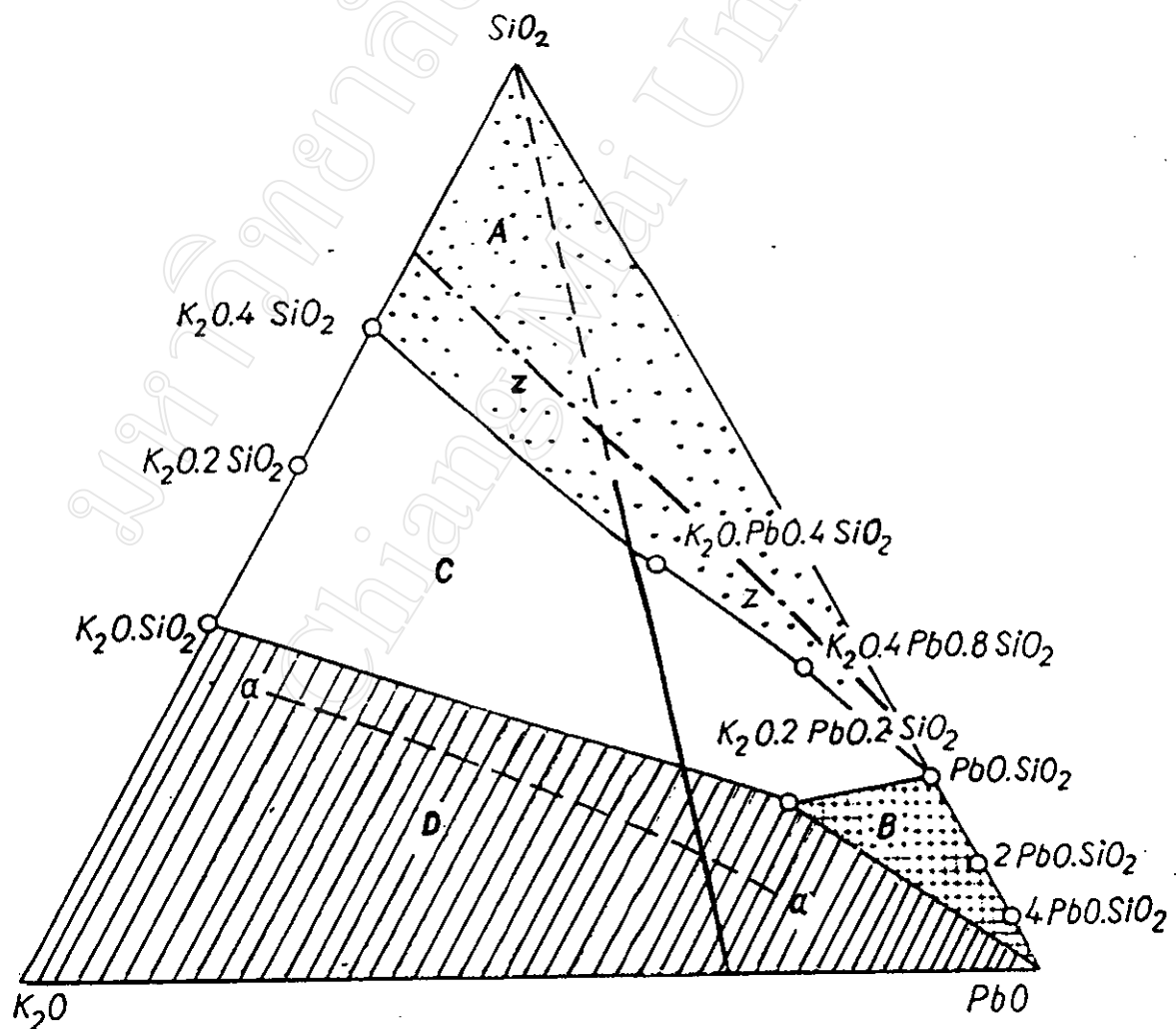
(3) ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงของไอออนตะกั่ว จะช่วยให้แก้วมีความสามารถในการละลายได้ดีกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับแก้วอัลคาไลน์ - หินปูน ตัวอย่างเช่น ถ้านำสารประกอบที่มี SO_3 และ Cr_2O_3 เข้าไปผสมในแก้วซิลิเกตตะกั่ว พบว่าสารประกอบเหล่านี้สามารถละลายได้ดีและจะได้ออกมาเมื่ออุณหภูมิสูงขึ้น จนกระทั่งมีปริมาณสารประกอบอยู่ในแก้วเหนือจุดอิ่มตัว ครั้นเมื่อปล่อยให้แก้วเย็นตัวลงจะทำให้เกิดการตกผลึกลอยตัวอยู่ในเนื้อแก้ว ดังเช่นการเติมโครเมียมออกไซด์ จะได้ผลึกของโครเมียมอะเวนจูรี ซึ่งคำอธิบายในเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับความสามารถในการเปลี่ยนแปลงรูปร่างไอออนตะกั่วที่บริเวณผิวของแผ่นแก้ว ซึ่งจะจัดทิศทางของไอออนไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้ไอออนเหล่านี้สัมผัสกับบรรยากาศอยู่ในรูปของ PbO ร่วมกับ Cr_2O_3 เกิดเป็นสารประกอบเชิงซ้อนเพื่อช่วยลดความตึงผิว (Surface tension) [18]

1.4.4 เฟสในแก้วซิลิเกตตะกั่ว

การหลอม PbO อย่างเดียวจะไม่สามารถทำแก้วได้ แต่การมี SiO_2 จำนวนเพียงเล็กน้อยจะทำให้เกิดแก้วที่มีหน่วยย่อยโครงสร้างเป็น SiO_4 Tetrahedra ซึ่งจะรวมกันในลักษณะของร่างแหต่อเนื่องที่เกิดจากปฏิกิริยาระหว่าง PbO กับ SiO_2 ดังนั้นในการเกิดแก้วซิลิเกตตะกั่วได้มาจากองค์ประกอบ 2 ชนิด (Binary glass) ระหว่าง PbO และ SiO_2 ตัวอย่างเช่น แก้วที่มีส่วนประกอบของ 90%PbO และ 10% SiO_2 นอกจากนี้ PbO อาจเกิดเป็นแก้วร่วมกับ TeO_2 , V_2O_5 และ Sb_2O_3 ได้เช่นกัน การเกิดแก้วซิลิเกตที่มีปริมาณตะกั่วสูง (High-lead glass) เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะเป็นแก้วที่สามารถให้ผลต่างๆ เกิดขึ้นและใช้ประโยชน์ได้หลายแนวทาง

แก้วในระบบ $\text{PbO} - \text{SiO}_2$ ได้ถูกนำไปใช้ทำเป็นแก้วเทคนิค ทั้งนี้จะพิจารณาปริมาณของ ตะกั่วสูงเป็นสำคัญ ดังกรณีเช่น ส่วนผสมของแก้วซิลิเกตที่มีปริมาณตะกั่วสูงใช้เป็นแผ่นป้องกันรังสี เอกซ์ที่มีองค์ประกอบโดยทั่วไปดังนี้ SiO_2 30.0 – 37.0 , PbO 57.0 – 65.0 , Al_2O_3 2.0 – 5.0 และ อลคาไลน์ออกไซด์ เช่น K_2O และ Na_2O 1.5 – 7.0 (เปอร์เซ็นต์โดยน้ำหนัก)

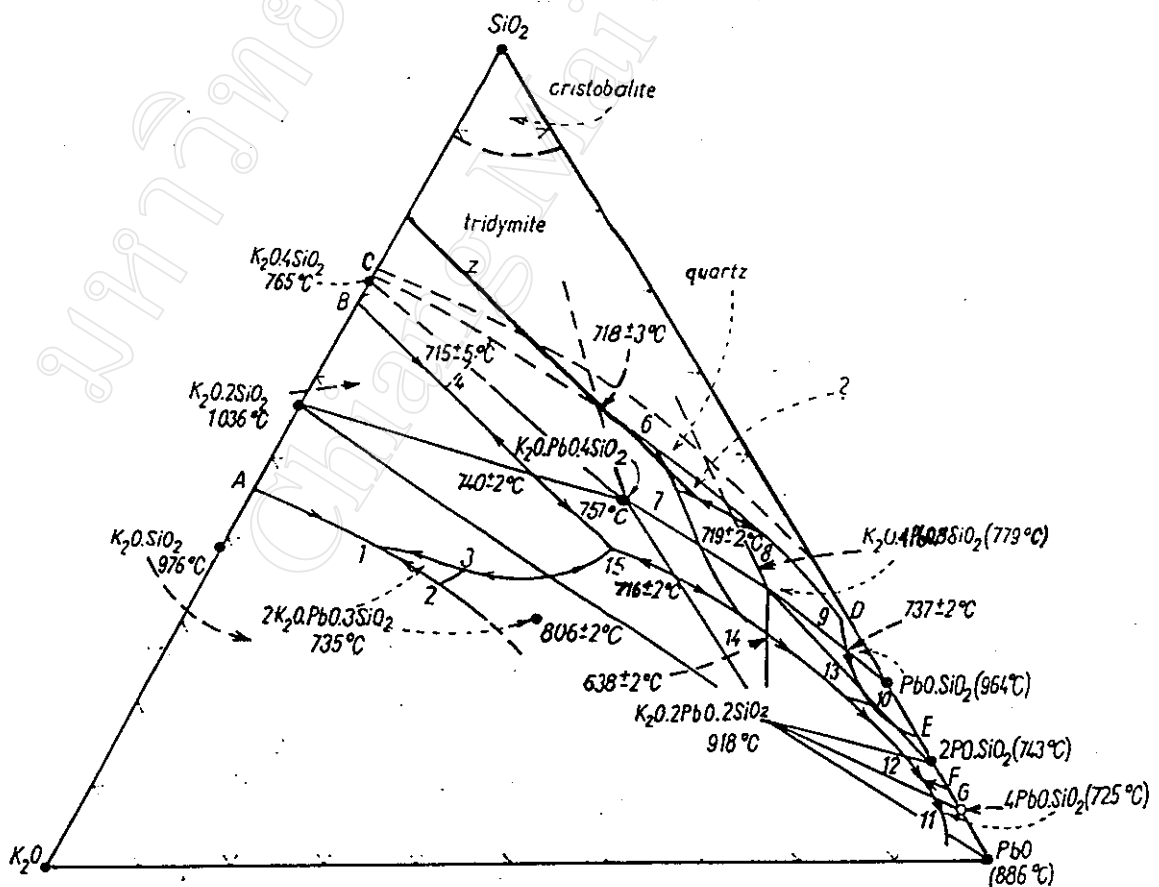
จากการที่แก้วซิลิเกตตะกั่วมีได้หลายองค์ประกอบตามตารางที่ 1 ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดและ การใช้งานที่พบว่าองค์ประกอบโดยส่วนใหญ่ประกอบไปด้วย K_2O , PbO , SiO_2 นอกจากนี้ ยังมี ออกไซด์ชนิดอื่น ๆ อยู่บ้างเล็กน้อย ดังนั้น ในการพิจารณาเฟสในแก้วซิลิเกตตะกั่ว จึงสามารถ พิจารณาได้จากแผนภาพวัฏภาค (Phase diagram) ในระบบสามองค์ประกอบของ K_2O - PbO - SiO_2 ที่ได้ศึกษาโดย Geller , Bunting และ Bezborodov [18] ซึ่งแบ่งส่วนประกอบต่างๆ ในระบบ นี้ด้วยเหตุผลทางเทคนิคเพื่อจำแนกความสำคัญในหลายพื้นที่ ดังแสดงในรูปที่ 13

รูป 13 แสดงการแบ่งกลุ่มขององค์ประกอบในระบบ K_2O - PbO - SiO_2 [18]

ตามรูป 13 แก้วในกลุ่ม A เป็นแก้วที่มีปริมาณทั่วไป แก้วกลุ่ม B มีปริมาณของ K_2O กับ PbO ค่อนข้างสูง (มากกว่า 70 wt%) แต่ปริมาณ SiO_2 ค่อนข้างต่ำทำให้เป็นแก้วที่สามารถเกิดผลึกได้ (Crystallization) แก้วในกลุ่ม C มีปริมาณของ K_2O มากขึ้นและบางส่วนมีปริมาณตะกั่วสูงจึงมีความคงทนสารเคมีน้อย สำหรับในกลุ่ม D ที่มีปริมาณของ K_2O และ PbO สูงแต่มีปริมาณ SiO_2 ค่อนข้างต่ำอาจทำให้ไม่สามารถเกิดเป็นแก้วได้ จึงเห็นว่าแผนภาพวิภาคของแก้วซิลิเกตตะกั่วต้องพิจารณาถึงปริมาณของออกไซด์แต่ละชนิด ให้มีปริมาณที่เหมาะสม เพื่อทำให้เกิดเป็นแก้วและใช้งานได้ตามความต้องการ

แก้วผลึกตะกั่วและแก้วตะกั่วทางเทคนิค ได้มีการทำขึ้นโดยมีส่วนผสมประกอบด้วยปริมาณ PbO 30 wt% ดังเช่นแก้วในกลุ่ม A ซึ่งจะได้แก้วซิลิเกตตะกั่วเป็น $K_2O \cdot PbO \cdot 4SiO_2$ โดยแก้วชนิดนี้มักมีลักษณะเฉพาะ คือ การมีอุณหภูมิกลายเป็นของเหลวได้ที่อุณหภูมิต่ำในช่วง 720 ถึง 740 °C และมีการตกผลึกได้น้อย ครั้นเมื่อพิจารณาองค์ประกอบที่มีปริมาณตะกั่วสูงขึ้นเป็น $K_2O \cdot 4PbO \cdot 8SiO_2$ (จุดหลอมตัว 779 °C) และ $K_2O \cdot 2PbO \cdot 2SiO_2$ (จุดหลอมตัว 918 °C) โดยอาจมีปริมาณ PbO ถึง 70 ถึง 71%wt ซึ่งถือว่าปริมาณตะกั่วสูงสุดในระบบ $K_2O - PbO - SiO_2$ ดังแสดงในรูปที่ 14

รูป 14 แสดงแผนภาพวิภาคในระบบสามองค์ประกอบของ $K_2O - PbO - SiO_2$ [18]

ตามรูป 14 พบว่าสารประกอบเกิดขึ้นได้หลายชนิด แต่ละชนิดจะเกิดที่อุณหภูมิแตกต่างกัน ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงสารประกอบของออกไซด์ทั้ง 3 ชนิด เห็นได้ว่าสารประกอบและอุณหภูมิที่เกิดสารประกอบนั้นแตกต่างกันดังแสดงในตารางที่ 4

ตาราง 4 แสดงองค์ประกอบและอุณหภูมิการเกิดสารประกอบในระบบของ $K_2O - PbO - SiO_2$

สารประกอบ	องค์ประกอบ (wt%)			อุณหภูมิการเกิดสารประกอบ (°C)
	K_2O	PbO	SiO_2	
$K_2O.PbO.4SiO_2$	16.88	40.04	43.09	757
$K_2O.PbO.3SiO_2$	18.91	44.87	36.22	735
$K_2O.2PbO.2SiO_2$	14.24	67.58	18.18	918
$K_2O.4PbO.8SiO_2$	6.41	60.85	32.74	779

ตามตาราง 4 แก้วซิลิเกตตะกั่วมีอุณหภูมิการเกิดที่ต่ำอยู่ในช่วง 735 – 918 °C และปริมาณของตะกั่วออกไซด์อยู่ในช่วงประมาณ 40 – 67 wt% จึงเห็นได้ว่าเมื่อกล่าวถึงแก้วซิลิเกตตะกั่วในระบบนี้ จึงควรมีปริมาณตะกั่วออกไซด์อยู่ในช่วงดังกล่าว และถ้าพิจารณาถึงแก้วซิลิเกตตะกั่วสูง ผู้ศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับเรื่องแก้วอธิบายว่าควรมีปริมาณตะกั่วออกไซด์ตั้งแต่ 50 wt% ขึ้นไป

1.4.5 บทบาทของตะกั่วที่มีต่อสมบัติของแก้ว

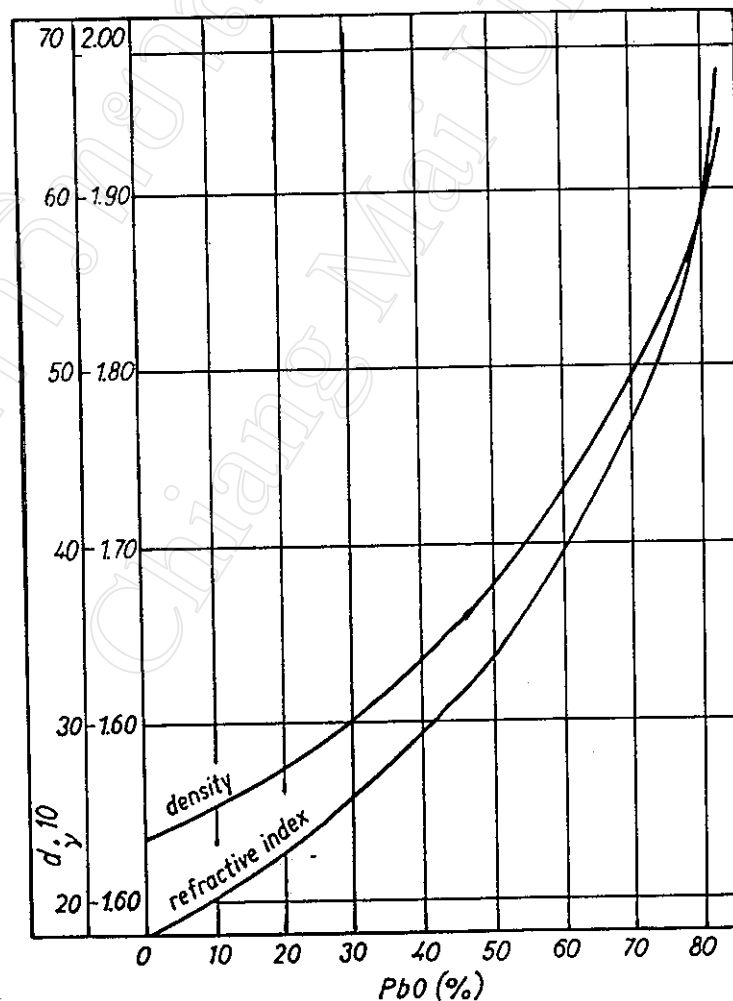
จากการที่แก้วซิลิเกตตะกั่วมีตะกั่วเป็นองค์ประกอบหลัก ซึ่งตะกั่วเป็นธาตุที่มีน้ำหนักอะตอมสูง (207) ย่อมสามารถเกิดการเปลี่ยนแปลงของไอออนได้ง่าย การเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้จะมีส่วนทำให้แก้วซิลิเกตตะกั่วมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสมบัติ(Property) และลักษณะเฉพาะ (Characteristic) สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ สมบัติทางแสง (Optical property) ในเรื่องของการหักเห (Refraction) และความหนาแน่น

สมบัติทางแสง สำหรับ PbO เป็นสารประกอบที่มีค่าดัชนีหักเหสูง และกระจายแสงได้ดี ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีบทบาทในเรื่องของการให้สีที่แตกต่างกัน สามารถนำมาใช้ทำแก้วเจียรมัยของผลึกตะกั่วหรือแก้วที่ให้สีหลากหลายในรูปแบบของ Glass stone ซึ่งสมบัติทางแสงของแก้วซิลิเกตตะกั่วได้มีผู้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณ PbO ในเนื้อแก้วกับค่าดัชนีหักเห ซึ่งสามารถแสดงเป็นสมการอย่างง่ายที่เสนอโดย Meese [18] สำหรับแก้วในระบบ $K_2O - PbO - SiO_2$

$$(n_D - 1) \times 10^3 = 0.06351x^2 - 0.9416x + 526.4$$

โดย x คือปริมาณ PbO โดยน้ำหนัก เมื่อแก้วซิลิเกตตะกั่วมีปริมาณ PbO มากขึ้น ย่อมทำให้ค่าดรรชนีหักเหมีค่าสูงขึ้น ซึ่งแสดงเป็นกราฟความสัมพันธ์นี้ได้ดังแสดงในรูปที่ 15

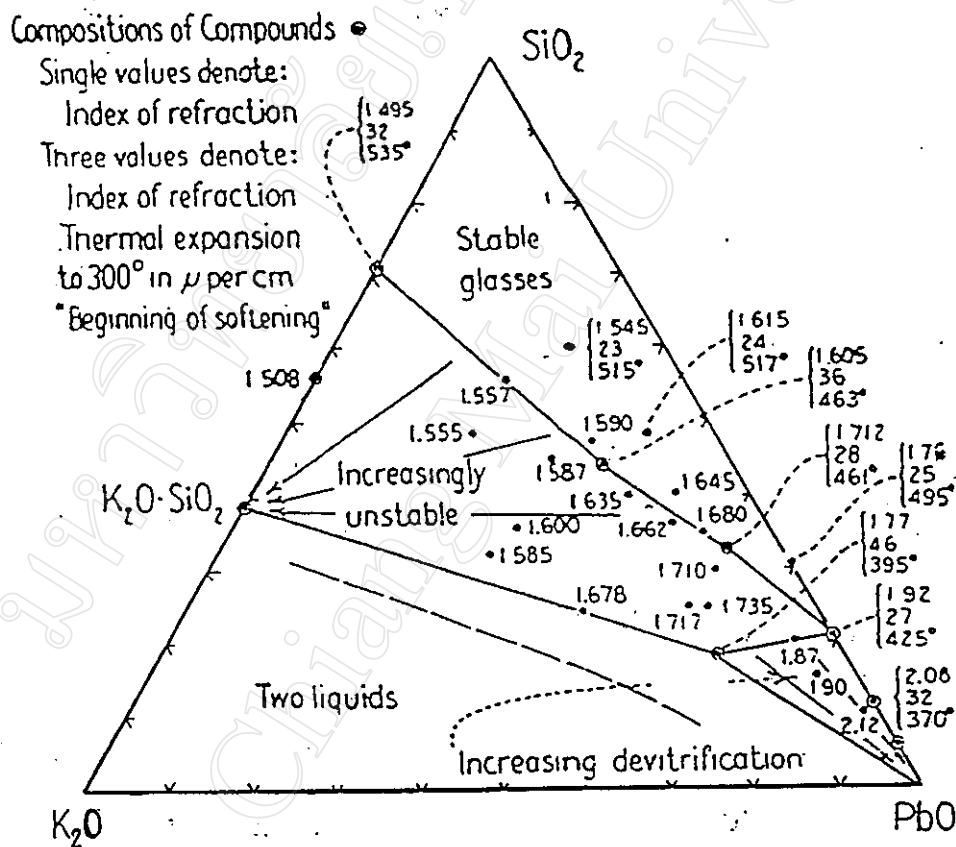
ความหนาแน่น ในท่ามกลางออกไซด์ของธาตุที่มีวาเลนซ์เป็น 2 พบว่า PbO เป็นออกไซด์ที่มีความหนาแน่นสูงสุด และเมื่อเป็นองค์ประกอบในแก้วทำให้แก้วมีน้ำหนักมาก ดังเช่นกรณีแก้วซิลิเกตตะกั่วที่มี 30%PbO จะมีความหนาแน่นเท่ากับ 3.0 กรัม/ลบ.ซม. แต่ถ้าปริมาณ PbO สูงขึ้นเป็น 60 ถึง 65 wt% ค่าความหนาแน่นอาจสูงถึง 6.0 กรัม/ลบ.ซม. และประโยชน์ของแก้วซิลิเกตตะกั่วสูงนี้ได้นำมาใช้เป็นแผ่นป้องกันรังสีเอ็กซ์ ซึ่งเป็นตัวอย่างแก้วที่ผู้ศึกษากำลังให้ความสนใจ ทั้งนี้ Meese [18] ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณ PbO กับความหนาแน่นดังรูปที่ 15

รูป 15 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณ PbO กับค่าดรรชนีหักเหและความหนาแน่น [18]

ตามรูป 15 เมื่อเปรียบเทียบค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่นของแก้วซิลิเกตตะกั่วในระบบ $K_2O - PbO - SiO_2$ เห็นได้ว่าเส้นกราฟมีลักษณะเฉพาะคล้ายกัน เพียงแต่ในระยะเริ่มต้นที่มีปริมาณตะกั่วต่ำ ค่าทั้ง 2 อาจแตกต่างกัน แต่เมื่อปริมาณตะกั่วสูงทำให้ค่าทั้ง 2 มีการเปลี่ยนแปลงที่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะเมื่อมีปริมาณ PbO มากกว่า 70 wt% ขึ้นไป อย่างไรก็ตามบทบาทของแก้วซิลิเกตตะกั่วสูงที่เกี่ยวข้องกับค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่นถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญสามารถนำมาศึกษาการเปลี่ยนแปลงของไอออนตะกั่วได้อย่างชัดเจนและง่ายต่อการติดตาม

นอกจากนี้ยังได้มีผู้ศึกษาที่แสดงค่าดัชนีหักเห โดยระบุไว้ในส่วนประกอบกลุ่มต่างๆ ของแก้วระบบ $K_2O - PbO - SiO_2$ ดังแสดงในรูปที่ 16 (สอดคล้องกับการแบ่งกลุ่มในรูปที่ 13) รวมถึงการระบุค่าการขยายตัวเนื่องด้วยความร้อนและจุดเริ่มอ่อนตัวของแก้ว

รูป 16 แสดงค่าดัชนีหักเหแสง, การขยายตัวเนื่องด้วยความร้อนและจุดเริ่มอ่อนตัวของแก้วในระบบสามองค์ประกอบของ $K_2O - PbO - SiO_2$ [19]

ตามรูป 16 เห็นได้ว่า แก้วกลุ่ม A ในส่วนที่มีปริมาณของ SiO_2 สูง มีค่าหักเหแสงอยู่ในช่วง 1.545 – 1.615 การขยายตัวเนื่องด้วยความร้อนอยู่ในช่วง 23 – 24 μ/cm . และจุดเริ่มอ่อนตัวประมาณ 515 – 517 °ซ สำหรับส่วนที่มีปริมาณ PbO สูงมากขึ้น ค่าดัชนีหักเห, ค่าการขยาย

ตัวเนื่องด้วยความร้อนจะสูงขึ้น ในขณะที่จุดเริ่มอ่อนตัวลดลง แก้วในกลุ่ม B ซึ่งเป็นแก้วที่มีปริมาณตะกั่วสูงขึ้น จะมีดัชนีหักเหและการขยายตัวเนื่องด้วยความร้อนสูงเมื่อเทียบกับแก้วในกลุ่ม A สำหรับจุดเริ่มอ่อนตัวของแก้วนั้นค่อนข้างต่ำ อยู่ในช่วง $370 - 425^{\circ}\text{C}$ สำหรับกรณีของแก้วในกลุ่ม C มีค่าดัชนีหักเหเป็นช่วงที่กว้าง คือ อยู่ในช่วง $1.508 - 1.735$ และในกลุ่ม D ไม่สามารถระบุค่าดังกล่าวได้ เนื่องจากไม่สามารถเกิดเป็นแก้ว [19]

1.5 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาการผ่นคลายในแก้วซิลิเกตตะกั่วสูงชนิดหนึ่ง โดยหาความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิ - ระยะเวลาของการอบแก้ว - อัตราการเย็นตัวของแก้ว ที่มีผลต่อค่าดัชนีหักเหและความหนาแน่น

1.6 ขอบเขตการวิจัย

1. องค์ประกอบของแก้วซิลิเกตที่มีปริมาณตะกั่วสูงอยู่ในระบบ $\text{K}_2\text{O} - \text{PbO} - \text{SiO}_2$ โดยมีส่วนผสม (wt%) ประกอบด้วยตะกั่วแดง 71.67 โปแตสเซียมคาร์บอเนต 12 และทรายจากโรงงานแก้ว จ.ระยอง 16.33

2. อุณหภูมิที่ใช้ในการทดลองอยู่ในช่วงอุณหภูมิการแปรเปลี่ยนสภาพเป็นแก้ว (Transition range) ได้แก่ อุณหภูมิ $T_g - 50^{\circ}\text{C}$, $T_g^{\circ}\text{C}$ และ $T_g + 50^{\circ}\text{C}$